

રવીન્દ્રનાથની કાવ્યસૃષ્ટિ-૧
પ્રથમ મુકુલદલ

૧૮૮૬-૧૯૦૦

ગુજરાતી અવતરણ

શૈલેશ પારેખ

રવીન્દ્રનાથની કાવ્યસૃષ્ટિ-૧

પ્રથમ મુકુલદલ

૧૮૮૬-૧૯૦૦

ગુજરાતી અવતરણ
શૈલેશ પારેખ

પરિતોષ, કૃષ્ણ સોસાયટી, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૬

રવીન્દ્રનાથની કાવ્યસૃષ્ટિ-૧

(કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની બંગાળી કાવ્યરચનાનો અંગ્રેજીમાંથી કરેલો ગુજરાતી ભાવાનુવાદ)

અનુક્રમણિકા

બંગાળી પુસ્તક	વર્ષ	પૃષ્ઠ નંબર	કાવ્યો
૧. કડિ ઓ કોમલ	૧૮૮૬	૬-૨૭	૧૧
૨. માયાર ખેલા	૧૮૮૮	૨૮-૩૩	૩
૩. માનસી	૧૮૯૦	૩૪-૬૩	૧૦
૪. ગીતો	૧૮૯૩/૪	૬૪-૭૧	૪
૫. સોનાર તરી	૧૮૯૪	૭૨-૮૫	૧૦
૬. ગીતો	૧૮૯૫	૮૬-૧૦૧	૩
૭. ચૈતાલિ	૧૮૯૬	૧૦૨-૧૧૭	૮
૮. ચિત્રા	૧૮૯૬	૧૧૮-૧૩૫	૮
૯. કલ્પના	૧૯૦૦	૧૩૬-૧૫૮	૧૨
૧૦. ક્ષણિકા	૧૯૦૦	૧૬૦-૧૮૭	૧૩
૧૧. ગીતો	૧૯૦૦	૧૮૮-૧૮૮	૧

પ્રાસ્તાવિક

બંગાળી ભાષા ન જાણનાર માટે રવીન્દ્ર-સાહિત્યનું મુખ્ય પ્રવેશદ્વાર એટલે તેમણે પોતે અંગ્રેજીમાં અનુવાદ કરેલાં પોતાનાં કાવ્યો. તેમાં અંગ્રેજી ગીતાંજલિ (ગીતાંજલિ: સોંગ ઓફરિંગ્સ)ને સિંહદ્વાર કહી શકાય. ૧૯૧૨માં પ્રગટ થયેલી અંગ્રેજી ગીતાંજલિને સામાન્ય જનતા તેમ જ વિવેચકો તરફથી ઉત્તમ પ્રતિભાવ મળ્યો અને રવીન્દ્રનાથ જગતના સાહિત્ય-વર્તુળોમાં જાણીતા થઈ ગયા. અંગ્રજી ગીતાંજલિમાં મોટા ભાગનાં કાવ્યો દિવ્ય તત્ત્વ પ્રતિ ઢળે છે. તેને કારણે પશ્ચિમમાં રવીન્દ્રનાથની છાપ સંત કવિની પડી. પોતાની સમગ્ર કાવ્યસૃષ્ટિનો પશ્ચિમને ખ્યાલ આપવા માટે રવીન્દ્રનાથે ૧૯૧૬માં ધ ગાર્ડનર અને કેસંટ મુન, ૧૯૧૬માં ફુટગોધરિંગ, ૧૯૧૮માં લવર્સ ગીફ્ટ એન્ડ કોસિંગ અને ૧૯૨૧માં ધ ફ્યુજિટીવ પ્રગટ કર્યાં હતાં.¹ ૧૯૨૧ પછી રવીન્દ્રનાથે પોતાનાં કાવ્યોના અંગ્રેજી અનુવાદનું એક પણ પુસ્તક પ્રગટ કર્યું ન હતું. પણ તેનો અર્થ એવો નથી કે તેઓ અંગ્રેજી અનુવાદ કરતા ન હતા. તેમના મૃત્યુ પછી એક વર્ષે, ૧૯૪૨માં પ્રગટ થયેલા પુસ્તક, પોએમ્સમાં રવીન્દ્રનાથ અનુદિત ૧૧૮ કાવ્યો છે જે અન્યત્ર પ્રગટ થયાં ન હતાં ને તેમાંથી ૫૩ કાવ્યો મૂળ બંગાળીમાં ૧૯૨૧ પછી લખાયાં હતાં.

આ બધા જ અનુવાદોને અનુસર્જન કહેવું વધુ ઉચિત લાગે છે. માત્ર મૂળ કવિ જ લઈ શકે તેવી બધી જ છૂટ રવીન્દ્રનાથે આ અનુવાદોમાં લીધેલી છે. ક્યારેક બે કાવ્યોનો અનુવાદ એક કાવ્યમાં કર્યો છે તો ક્યારેક એક કાવ્યના અનુવાદમાં વધારે કાવ્યો પ્રસ્તુત કર્યાં છે. બુદ્ધદેવ બસુ એમ કહેતા કે બંગાળી ગીતાંજલિમાં ‘સોંગ’ વધારે છે અને અંગ્રેજી ગીતાંજલિમાં ‘ઓફરિંગ’! જિજ્ઞાસુ વાચકનું ધ્યાન ધ ઈંગ્લીશ રાઈટીંગ્સ ઓફ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર, વોલ્યુમ ૧, પોએમ્સ, (સાહિત્ય અકાદેમી, ન્યુ દિલ્હી પ્રકાશન, ૧૯૮૪) ની શિશિર કુમાર દાસની માહિતીપૂર્ણ અને વિદ્વતાસભર પ્રસ્તાવના તરફ દોરવું ઘટે. અહીં આ અનુવાદોનો ઇતિહાસ, અગત્યતા, મહત્તા, વિશ્લેષણ બધું જ સંક્ષિપ્તમાં મળી રહે છે.

1. અહીં માત્ર કાવ્યોના પુસ્તકોની વાત છે તેથી ગદ્ય અને કવિત્તિકાનાં અંગ્રેજી પુસ્તકોનો ઉલ્લેખ નથી કર્યો.

બંગાળી પુસ્તકો

૧. પ્રથમ મુકુલદલ: કડિ ઓ કોમલ, માયાર ખેલા, માનસી, સોનાર તરી, ચૈતાલી, ચિત્રા, કલ્પના, ક્ષણિકા
૧૮૮૬-૧૯૦૦
૨. જગત પારાવારે: નૈબેદ, શિશુ, સ્મરણ, ખેયા, ગીતાંજલિ, રાજા, અચલાયતન, ગીતાલિ, ગીતિમાલ્ય, ઉત્સર્ગ
૧૯૦૧-૧૯૧૪
૩. અન્યત્ર: બલાકા, પલાતકા, લિપિકા, શિશુ ભોલાનાથ, પૂરબી, પ્રબાહિની, મહુઆ, પરિત્રાણ, પરિશેષ, પુનશ્ચ, બિચિત્રિતા, બીથિકા, શેષ સપ્તક, પત્રપુટ, સ્યામલી
૧૯૧૬-૧૯૩૬
૪. સાંધ્યઆરતી: પ્રાંતિક, સેન્જુતિ, આકાશપ્રદીપ, પુનશ્ચ, રોગ-શ્યાય, સાનાઈ, આરોગ્ય, જન્મદિને, શેષ લેખા
૧૯૩૭-૧૯૪૧

અહીં પ્રસ્તુત ૪૮૦ જેટલાં કાવ્યો/ગીતોમાં રવીન્દ્રનાથનો ભૌતિકમાંથી આધ્યાત્મિક પ્રતિ, નારીશ્વરથી જીવનદેવતા પ્રતિ વિકાસ, સર્વત્ર છવાયેલા ઈશ્વરથી અન્યત્રની ગતિ, ગદ્યકાવ્યોની છટા, અનન્ય આશાવાદ, અલંકારહીન ભવ્ય કવિતા - બધું જ છે. સાથે છે એક અટલ વિશ્વાસ, માનવીમાં અને દિવ્ય તત્ત્વમાં. આ જ કવિ 'દૂર-સુદૂર કિનારો' જોતાં કહી શકે કે 'તોફાની દરિયો પાર કરી આવ્યો છું'.

જ્યારે મારા પહેલ વહેલા ગીતો મારા અંતરે ઊગ્યા,
ત્યારે મને લાગતું કે તે પ્રભાત પુષ્પના મિત્રો છે.
જ્યારે તેમને પાંખો આવી અને તે વેરાનમાં ઊડ્યા,
ત્યારે મને લાગતું કે તેમનામાં હાસ્ય વેરતા મેઘની ચેતના છે.
મને થતું કે ગાંડા તોફાનની હાકલે દોડેલા મારા ગીતો
સાંધ્ય પ્રદેશની સીમાપાર ખોવાઈ જશે.
પણ હવે જ્યારે સાંધ્ય પ્રકાશમાં હું દૂર-સુદૂર કિનારો જોઈ શકું છું.
ત્યારે મને લાગે છે કે,
મારા ગીતોની નાવમાં હું તોફાની દરિયો પાર કરી આવ્યો છું.

શૈલેશ પારેખ
ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૨

સામાન્યતઃ એમ કહેવાય છે કે ગીતાંજલિ - સોંગ ઓફરિંગ્સ પછીના અનુવાદોથી રવીન્દ્રનાથની કવિ તરીકેની ખ્યાતિમાં પશ્ચિમમાં ઓટ આવી. તેના કારણોમાં એક જ શૈલીની, વૈવિધ્ય વિનાની ભાષા, એક જ પુસ્તકમાં એક્ય વિનાના વિષયોની પ્રસ્તુતિ ઈત્યાદિ ગણાવવામાં આવે છે. ઉપરોક્ત પુસ્તકના વિદ્વાન સંપાદક, શિશિર કુમાર દાસ પણ આ બધું જ લખે છે.

મારો અંગત અનુભવ જુદો છે. અંગ્રેજી ગીતાંજલિથી પ્રભાવિત થઈને જ્યારે મેં બીજા અંગ્રેજી પુસ્તકો વાંચવાનો આરંભ કર્યો ત્યારે મને તો તેમાં પણ અત્યંત આનંદ જ આવ્યો હતો અને તે કાવ્યોને વધુ માણવા અને સમજવા માટે હું ગુજરાતી અનુવાદ કરતો રહ્યો અને રવીન્દ્રનાથની પ્રતિભાથી પ્રભાવિત થતો રહ્યો. જ્યારે રવીન્દ્રનાથનાં કાવ્યો બંગાળીમાં વાંચ્યાં ત્યારે સમજાયું કે તેમના અંગ્રેજી અનુવાદમાં લાઘવ હોય છે, મૂળ બંગાળીનું જાદુ અને માધુર્ય અદૃશ્ય હોય છે પણ વિભાવનાનું સુંદર, સચોટ અને સફળ નિરૂપણ હોય છે. અંગ્રેજીમાંથી કરેલ અનુવાદોને મૂળ બંગાળીના કાલાનુક્રમે ગોઠવતા રવીન્દ્રનાથની કાવ્યસૃષ્ટિનું વૈવિધ્ય, વૈપુલ્ય તેમ જ નૈપુણ્ય દેખાય છે, તેનો વિકાસ અને પ્રગતિ પણ દષ્ટિગોચર થાય છે.

રવીન્દ્રનાથનાં અંગ્રેજી પુસ્તકો પછી અન્ય અનુવાદકો ધ્યાનમાં આવ્યાં, જેમાં અરવિંદ બોઝ, કેતકી કુશારી ડાયસન, શીલા ચેટરજી, વિલિયમ રેદિચી, ક્ષિતિસ રોય, અમીય ચકવર્તીનો સમાવેશ કરી શકાય. તેમના કરેલા અનુવાદો મૂળને વધુ વફાદાર હોય છે (અરવિંદ બોઝ ક્યારેક સંક્ષિપ્ત કરતા હોય છે).

રવીન્દ્રનાથ અનુદિત અંગ્રેજી કાવ્યના શીર્ષકમાં રવીન્દ્રનાથના અંગ્રેજી પુસ્તકનું નામને શીર્ષક/કર્મ, કાવ્યની નીચે બંગાળી પુસ્તકનું નામ અને કાવ્યનો ક્રમ અથવા કાવ્યનું શીર્ષક અને બંગાળી પુસ્તકનું નામ તેમ જ રચનાનો સમય આપ્યા છે. અન્ય અનુવાદક હોય ત્યાં અંગ્રેજી કાવ્ય ઉપર જો તેમણે શીર્ષક આપ્યું હોય તો તે, અને કાવ્યની નીચે બંગાળી પુસ્તકનું નામ અને કાવ્યનો ક્રમ અથવા કાવ્યનું શીર્ષક અને બંગાળી પુસ્તકનું નામ તેમ જ રચનાનો સમય અને અનુવાદકનું નામ આપ્યા છે.

સમગ્ર કાવ્યસૃષ્ટિના ચાર ભાગ પાડ્યા છે:

The Crescent Moon The Child-Angel

They clamour and fight, they doubt and despair,
they know no end to their wranglings.
Let your life come amongst them like a flame of light,
my child,
unflickering and pure, and delight them into silence.
They are cruel in their greed and their envy,
their words are like hidden knives thirsting for blood.
Go and stand amidst their scowling hearts, my child,
and let your gentle eyes fall upon them
like the forgiving peace of the evening
over the strife of the day.
Let them see your face, my child,
and thus know the meaning of all things;
let them love you and thus love each other.
Come and take your seat in the bosom of the limitless,
my child.
At sunrise open and raise your heart
like a blossoming flower,
and at sunset bend your head
and in silence complete the worship of the day.

મંગલગીત-1/2
કડિ ઓ કોમલ-1886

તેઓ લઢે છે અને ઝઘડે છે.
તેઓ વાંધા પાડે છે અને નિરાશ થાય છે.
તેમના લઢઈ-ઝઘડા અંતડીન છે.
મારા બાળક, તારું જીવન તેમને માટે બની રહે જ્યોત પ્રકાશની,
સ્થિર અને પરિશુદ્ધ બક્ષતી શાંતિ આનંડની.
લોભ અને અદેખાઈથી તેઓ કૂર બને છે.
એમની ભાષા લોડીતરસી, ઘૂપી છરી જેવી છે.
મારા બાળક, બિરાજી તેમના ગમગીન હૈયામાં,
નાંખ તારી નિર્મળ નજર તેમના ઉપર,
દિવસની મથામણ પર ક્ષમાની શાંતિ પાથરતી સાંજની જેમ.
મારા બાળક, જોવા દે તેમને તારું મુખારવિંદ,
જેથી તેઓ પામે સાર સર્વનો ને ચાડીને તને, ચાહે પરસ્પરને.
આવ અને અસીમના અંતરતમે સ્થાન લે તારું,
મારા બાળક, સૂર્યોદયે ખિલતા ફૂલની જેમ ખોલીને ઉન્નત તારું હૈયું
અને સૂર્યાસ્તે, નત મસ્તકે મૌનમાં કરજે સંપૂર્ણ દિવસની પ્રાર્થના.

Crescent Moon My Song

This song of mine will wind its music around you,
my child, like the fond arms of love.
This song of mine will touch your forehead
like a kiss of blessing.

When you are alone it will sit by your side
and whisper in your ear,
when you are in a crowd
it will fence you about with aloofness.

My song will be like a pair of wings to your dreams,
it will transport your heart to the verge of the unknown.

It will be like the faithful star overhead
when dark night is over your road.

My song will sit in the pupils of your eyes,
and it will carry your sight into the heart of things.

And when my voice is silent in death,
my song will speak in your living heart.

મંગલગીત-૩
કડિ ઓ કોમલ-1886

મારું ગીત

મારું ગીત
પ્રેમની સુકોમળ આંગળીઓથી તારી આસપાસ સંગીત ગુંથશે.
મારું ગીત
તારા કપાળને આશીર્વાદની જેમ ચૂમશે.
એકાંતમાં તારી પાસે બેસીને તારા કાનમાં એ ગુંજશે.
જનમેદનીમાં તારી આસપાસ એ એકાંતની દીવાલ ચણશે.

આ ગીત તારા સ્વપ્નોને પાંખ આપીને
તારા દિલને અજાણ ક્ષિતિજે લઈ જશે.
અંધારી રાત્રે એ તારાની જેમ તારો પથ ઉજાળશે.

મારું ગીત,
તારી આંખની કીકીમાં બેસીને હૃદયના ઊંડાણમાં લઈ જશે
અને જ્યારે મારો અવાજ બંધ થઈ જશે
ત્યારે તારા અંતરમાં ધબકશે,
મારું ગીત.

Poems

1

Come friend, flinch not, step down upon the hard earth.
Do not gather dreams in the dusk.
Storms are brewing in the sky,
lightning flashes are striking at our sleep.
Come down to the common life.
The web of illusion is torn,
take shelter within walls of rough stones.

મરીચિકા

કડિ ઓ કમલ-1886

1

આવ મિત્ર, ખચકાયા વિના કર કઠણ ધરા પર પદાર્પણ,
વીણ ના સંધ્યાટાણે શમણાં.
આકાશે ઘેરાતું ઘમસાણ
ને નિદ્રા પર વીજપ્રહાર.
કર અંગીકાર સર્વજનજીવન.
ચીરાયું માયાનું આવરણ.
હવે આશ્રય તારો કઠોર પાષાણે.

The Fugitive

2-6

I was to go away; still she did not speak.
But I felt, from a slight quiver,
her yearning arms would say:
“Ah, no, not yet.”
I have often heard her pleading hands
vocal in a touch,
though they knew not what they said.
I have known those arms to stammer when,
had they not, they would have become
youth’s garland round my neck.
Their little gestures
return to remembrance in the covert of still hours;
like truants they playfully reveal
things she had kept secret from me.

બાહુ

કરિ ઓ કોમલ 1886

2-6

હું જવાનો હતો, પણ તે કાંઈ જ ન બોલી.
છતાં યે મને કંપન પરથી લાગ્યું કે તેના તલસતા બાહુ બોલતા,
‘ના, ના, હજી નહીં.’
મેં ઘણી યે વાર સાંભળ્યો છે
એના વિનવતા હાથના સ્પર્શમાં એનો અવાજ
– જો કે તે શું કહે છે તે પોતે જાણતા ન હતા!
મેં જોયા છે એ હાથને ખચકાતા –
જો તે ન ખચકાતા હોત તો મારે ગળે યૌવનની માળાની જેમ વીંટળાત.
આ સ્તબ્ધ સમયના ઓવારે યાદ આવતા તેમના નાજુક ઈશારા,
મસ્તીખોરની માફક રમત રમતમાં તે કરી દેતાં તેનાં રહસ્યો છતાં.

The Fugitive

2-7

My songs are like bees;
they follow through the air some fragrant trace -
some memory - of you,
to hum around your shyness, eager for its hidden store.
When the freshness of dawn droops in the sun,
when in the noon the air hangs low with heaviness
and the forest is silent,
my songs return home,
their languid wings dusted with gold.

કલ્પના મધુપ
કડિ ઓ કોમલ-1886

2-7

મારા ગીતો મધમાખી જેવાં છે.
હવામાં તારી સુગંધને, તારી યાદને તે અનુસરે છે.
અને તારી શરમાળ નજરની આસપાસ ગણગણે છે -
એના છૂપા ખજાનાની આશામાં!
જ્યારે પ્રભાતની તાજગી સૂર્યપ્રકાશમાં વીલાય છે,
જ્યારે બપોરે વાતાવરણ બોઝીલ થાય છે,
જ્યારે વનવગડે શાંતિ છવાય છે,
ત્યારે તેમની સુવર્ણરજ-અંકિત પાંખો સાથે,
મારાં ગીતો ઘરે પાછા આવે છે.

The Gardener

-22-

When she passed by me with quick steps,
the end of her skirt touched me.

From the unknown island of a heart
came a sudden warm breath of spring.

A flutter of a flitting touch brushed me
and vanished in a moment,

like a torn flower petal blown in the breeze.
It fell upon my heart like a sigh of her body
and whisper of her heart.

આંચલેર બાતશ
કડિ ઓ કોમલ-1886

-22-

ઉતાવળા પગલે, પસાર થતા,

મને અડતો,

એના પાલવનો છેડો.

જાણે આવી, હૃદયના અણજાણ દ્વીપમાંથી

વસંતના વાયરાની હુંફાળી લહેર.

એક અછડતો સ્પર્શ, ક્ષણમાત્ર અડક્યો

અને અલોપ થયો.

જાણે પવનમાં ઊડતી, તૂટેલી ફૂલની પાંખડી.

અને છવાયો મારા હૃદયે,

જાણે

એની કાયાનો નિઃશ્વાસ

અને હૈયાની છૂપી વાત.

The Gardener

-31-

My heart, the bird of the wilderness,
has found its sky in your eyes.
They are the cradle of the morning,
they are the kingdom of the stars.
My songs are lost in their depths.
Let me but soar in that sky, in its lonely immensity.
Let me but cleave its clouds
and spread wings in its sunshine.

હૃદય આકાશ
કડિ ઓ કોમલ-1886

-31-

મારા હૃદય,
મુક્ત વનપંખીને મળ્યું છે એનું આકાશ,
તારી આંખોમાં,
તે તો છે પ્રભાતનું પારણું
અને તારાઓનું નજરાણું.
ખોવાય છે મારા ગીતો એના ઊંડાણમાં.
ઊડવું છે મારે એ આકાશમાં,
તેના એકલવાયા વિસ્તારમાં,
વીંધવા છે મારે એના વાદળ,
અને પ્રસારવી છે પાંખો એના પ્રકાશમાં.

The Gardener

-48-

Free me from the bonds of your sweetness, my love !

No more of this wine of kisses.

This mist of heavy incense stifles my heart.

Open the doors, make room for the morning light.

I am lost in you, wrapped in the folds of your caresses.

Free me from your spells,

and give me back the manhood

to offer you my freed heart.

બંદી

કડિ ઓ કોમલ-1886

-48-

મુક્ત કર મધુર બંધનમાંથી તારા, મારી વહાલી.
નથી ચાહ હવે આ તારા ચુંબનોના આસવની,
આ ધૂપના ગાઢ ધુમ્મસથી ગુંગળાય છે મારું હૈયું.

ખોલો દરવાજા,

અને

પથરાવા દો પ્રભાતનો પ્રકાશ.

તારા ગાઢ આલિંગનમાં વીંટળાયો છું હું,

ખોવાયો છું હું.

મુક્ત કર મને તારી માયામાંથી

જેથી હું ફરી મારું મુક્ત હૃદય

તને સમર્પિત કરી શકું.

The Gardener

-50-

Love, my heart longs day and night
for the meeting with you
-for the meeting that is like all devouring death.
Sweep me away like a storm;
take everything I have;
break open my sleep
and plunder my dreams.
Rob me of my world.
In that devastation,
in the utter nakedness of spirit,
let us become one in beauty.
Alas for my vain desire !
Where is this hope for union
except in thee, my God ?

પૂર્ણમિલન
કડિ ઓ કોમલ-1886

-50-

પ્રિય, અહર્નિશ તલસે છે મન મારું, તારા મિલન માટે.
સર્વવ્યાપી, સર્વભક્ષી મૃત્યુ સમ મિલન માટે.
ઝંઝાવાતની જેમ મને ઘેરી લો
મારુ સર્વસ્વ લઈ લો.
મારી નિદ્રા તોડી, સ્વપ્નોને ચોરી લો
મારી દુનિયાને લૂંટી લો.
આ આસમાની સુલતાનીમાં,
આ નરી નગ્ન ચેતનામાં,
ચાલો આપણે સૌંદર્યમાં એક થઈ જઈએ.
હાય, મારા અપૂર્ણ અરમાન !
તારા સિવાય મારી ઐક્યની આશા કેમ ફળે,
મારા પ્રભુ.

Poems

-2-

The news of my love is abroad
among the spring flowers.

It brings to my mind the old songs.

My heart of a sudden has put on green leaves of desire.

My love came not but her touch is on my hair,
and her voice comes across the fragrant fields
in murmurs of April.

Her gaze is here in the sky, but where are her eyes?

Her kisses are in the air, but where are her lips?

ગીતોચ્છ્વાસ
કડિ ઓ કોમલ-1886

-2-

મારી વહાલીના સમાચાર વસંતના ફૂલોમાં ફેલાઈ ગયા છે.
અને મને જૂનાં, જૂનાં ગીતો યાદ આવી ગયા છે.
એકએક મારા હૃદયે કામનાના લીલા વાઘા પહેરી લીધા છે.

મારી વહાલી આવી નથી પણ એનો

સ્પર્શ મારા વાળમાં અનુભવાય છે.

અને એનો અવાજ વસંતના વાયરામાં

સુગંધ બની વને વને સંભળાય છે.

એની નજર અહીં આકાશમાં પથરાય છે.

ને એનું ચુંબન અવકાશમાં લહેરાય છે.

પણ ક્યાં છે, ક્યાં છે,

એની આંખો, એના હોઠ ક્યાં છે?

The Kiss

Lip's language to lip's ears.
Two drinking each other's heart, it seems.
Two roving loves who have left home,
pilgrims to the confluence of lips.
Two waves rise by the law of love
to break and die on two sets of lips.
Two wild desires craving each other
meet at last at the body's limits.
Love's writing a song in dainty letters,
layers of kiss-calligraphy on lips.
Plucking flowers from two sets of lips
perhaps to thread them into a chain later.
This sweet union of lips
is the red marriage-bed of a pair of smiles.

કડિ ઓ ક્રેમલ-1886

English translation by Ketaki Kushari Dyson

ચુંબન

હોઠની ભાષા હોઠને કાને,
જાણે પીતા એકબીજાનું હૈયું બંને.
ઘર છોડી ફરતા મુક્ત બે પ્રેમી,
હોઠના સંગમે સરતા તે યાત્રી.
પ્રેમના નિયમ મુજબ મોજા બે ઊછળતા,
હોઠની બે જોડ પર તે વીલાતા, વિરમતા.
બે ઉત્કટ કામના ઝંખતી એકબીજાને,
કાયાની સરહદે મળતી તે અંતે.
સુંદર અક્ષરે લખાયેલું ગીત પ્રેમનું,
એ જ હોઠ પર પથરાયેલું સ્તર મરોડદાર ચુંબનનું.
હોઠની બે જોડ પરથી ફૂલો ચૂંટાતા,
કદાચ પછીથી હારમાં એ ગૂંથાતા.
મધુર મિલન થકી આ હોઠની,
રક્તરંગી સેજ બંનેના સ્મિતની.

Poems

-4-

If there is nothing but pain in loving
then why is this love?
What folly is this to claim her heart
because you have offered her your own?
With the desire burning in your blood
and madness glowing in your eyes
why is this circling of a desert?
He hankers for nothing in the world
who is in possession of himself;
the sweet air of the spring is for him,
the flowers, the bird songs;
but love comes like a devouring shadow
effacing the whole world,
eclipsing life and youth,
Then why seek this mist that darkens existence?

ભાલો બાશે જદી સુખ નાહી
માયાર ખેલા-1888

-4-

જો વેદના વિના કાંઈ જ નથી પ્રેમમાં,
તો પછી એ પ્રેમ શાનો?
તમારું હૃદય એને સમર્પિત કર્યું, માટે એના હૃદય પર તમારો હક -
એ ન્યાય ક્યાનો?
બાવરી છે આંખો ને રક્તમાં ભ્રમણ કામનાનું -
શાને આ ભ્રમણ રણનું?
કાબૂ છે જાત પર જેને,
નથી લાલસા જગતમાં કાંઈની એને.
વસંતનો મીઠો પવન એને મન,
પુષ્પનો પરિમલ ને પાંખી ગાન.
પણ સર્વગ્રાસી પડછાયાની જેમ પ્રેમ આવતો,
જીવન અને યૌવનને ઢાંકતો ને સર્વ જગતને ભૂંસતો.
તો પછી આ અસ્તિત્વને મલિન કરતા ધુમ્મસની શોધ શાને?

Poems

-5-

Delusions I did cherish
but now I am rid of them.
Tracing the track of false hopes
I trod upon thorns
to know that they are not flowers.
I shall never trifle with love,
never play with heart.
I shall find my refuge in you
on the shore of the troubled sea.

ભલે કરી છીનુ
માયાર ખેલા-1888

-5-

માયાની મને મમતા હતી - હવે નથી.
વ્યર્થ આશાને અનુસરતા કાંટા પર પગ પડ્યા ને જાણ્યું કે તે ફૂલ નથી!
નહીં કરું ચેડા પ્રેમ સાથે,
નહીં કરું રમત મન સાથે,
કિનારે, ઝંઝાવાતી સાગરને,
મળશે આશરો તારો મને.

The Gardener

-27-

'Trust love even if it brings sorrow.

Do not close up your heart.'

'Ah no, my friend, your words are dark,

I cannot understand them.'

'The heart is only for giving away

with a tear and a song, my love.'

'Ah no, my friend, your words are dark,

I cannot understand them.'

'Pleasure is frail like a dewdrop, while it laughs it dies.

But sorrow is strong and abiding.

Let sorrowful love wake in your eyes.'

'Ah no, my friend, your words are dark,

I cannot understand them.'

'The lotus blooms in the sight of the sun,

and loses all that it has.

It would not remain in bud in the eternal winter mist.'

'Ah no, my friend, your words are dark,

I cannot understand them.'

ભાલોબેશે દુઃખ શેવે સુખ

માયાર જેલા-1888

-27-

'વિશ્વાસ રાખ પ્રેમમાં, લાવે ભલે તે વેદના.

બંધ ન રાખ દરવાજા હૈયાના.'

'મિત્ર મારા, અમંગલ છે શબ્દ તારા,

ન સમજતો હું તારી ભાષા.'

'છે હૈયું કરવાને લહાણી, વહાલા,

એક આંસુ અને એક ગીત સાથે, વહાલા.'

'મિત્ર મારા, અમંગલ છે શબ્દ તારા,

ન સમજતો હું તારી ભાષા.'

'નાજુક નીહાર સમ- ક્ષણજીવી, હસતાં વીખરાતું છે સુખ,

સંગીન અને ચિરંજીવી- છે દુઃખ.

ઊગવા દે તારી આંખોમાં પ્રેમનું દુઃખ.'

'મિત્ર મારા, અમંગલ છે શબ્દ તારા,

ન સમજતો હું તારી ભાષા.'

'સૂર્ય પ્રકાશે ખિલતું કમળ અને કરતું સમર્પણ તેનું સર્વસ્વ,

ન રહેતું અવિકસિત સનાતન શીત ધુમ્મસે.'

'મિત્ર મારા, અમંગલ છે શબ્દ તારા,

ન સમજતો હું તારી ભાષા.'

Desire

A fast damp wind blows sharply from the east,
sweeping dark-blue clouds on the sunrise-path.
Far-off, on the Ganga - not a boat! - the sand drifts.
I sit and wonder: where is she today!
Withered leaves are blown on empty paths.
From a distance comes the woodland's mad commotion.
The morning birds are silent.
Their nests shake.
I think continually: where is she today?
Ah, how long she was near me, and I said nothing!
And the days went by, one after another.
Laughter and jokes, throwing words at each other;
within them lurked the heart's intended hints.
If I could have her by me today,
I feel I could tell her all I wanted to say.
Clouds would cast dark shadows across my words
and the wind would lend its wildness to my breath.
From afar it would gather - the stillness before a storm.
Clouds, woods, riverbanks - all would merge into one.
Her loose hair would cascade over her face
and her eyes would hold back the dewy drops.
Speeches most solemn, covering life and death,
inner longing, like the forest's uproar, vital throbbing -

(continued)

કામના

પૂર્વમાંથી ભીના પવનનો સુસવાટો આવતો.
સૂર્યોદયના રસ્તા પર ઘનશ્યામ વાદળ ખેંચી લાવતો.
દૂર ગંગાપટે, ન કોઈ હોડી, ઊડતી માત્ર રેતી.
હું બેસીને વિચારી રહ્યો, આજે કોણ, ક્યાં છે?
વેરાન રસ્તે સૂકા પાંદડા ઊડતા.
દૂરથી વનરાજીનો ઉચાટ ઊભરાતો.
ધૂજતા માળે, પ્રભાત પંખી મૌન ધરે.
સતત હું વિચારું; આજે તે ક્યાં છે?
અરે, કેટલી વાર સુધી તે મારી પાસે હતી
અને મેં કંઈ જ કહ્યું નહીં!
એક પછી એક દિવસ પસાર થઈ ગયા.
ઠહામશ્કરી અને શબ્દસભર પરસ્પર સંવાદ,
એમાં છુપાયો હૈયાના સાશય ઈશારાનો પ્રસાદ.
મને લાગે છે કે આજે જો તે મારી પાસે હોત,
તો મારે જે બધું તેને કહેવું હતું તે કહી શક્યો હોત.
મારા શબ્દો પર પડતે વાદળનો ઘેરો પડછાયો,
મારા શ્વાસ પર પડતે પવનનો નિર્બંધ છાંયો.
દૂર દૂરથી બધું ભેગું થતે-ઝંઝાવાત પહેલાંની શાંતિ.
વન, વાદળ અને વારિ સરિતાના-એકબીજામાં ઓગળતા.
તેના છૂટા વાળ તેના ચહેરા પર પથરાતા.
તેના નયન તેના નિહાર બિંદુ થામતા.
જીવન અને મૃત્યુને આવરી લેતી ગંભીર વાતો,
વનમાં ઊઠતા શોર શી અંતરની ઝંખના,

from here to hereafter, hymns of grandeur,
 high effusive hopes, huge sadness –
 shadows, deep absence-pangs, restless desires, locked
 up, heart-concealed, half-formed whispers,
 not for elaboration,
 would fill the solitude like clouds heaped on clouds.
 As at the end of the day, in midnight's mansion
 the universe displays its planets and stars,
 so in my heart, freed from laughter and jests,
 she would perceive infinity's outburst.
 The noise, the games, the merriment would be below;
 the spirit's tranquil sky would be above.
 In light you see but the gambolling of a moment;
 in darkness alone am I myself without end.
 How small I was when she left me and went away!
 How small that farewell, spoken with trivial words!
 I neither showed her imagination's true realm,
 nor made her sit in my soul's dark solitude.
 If in such privacy, stillness, grand ambience
 two minds could spend an eternal night together –
 in the sky no laughter, no sound, no sense of direction,
 just four roving eyes waking like four stars!
 No weariness, no satiety, no road-blocks:
 life expanding from one world to the next!
 From the strings of twin spirits in full unison
 a duet would rise to the throne of the limitless.

માનસી-1890

English translation by Ketaki Kushari Dyson.

અગમ નિગમની ધડકન, ભજનની ભવ્યતા,
 ઊભરાતી અપાર અપેક્ષા, ગમગીનીના લાંબા પડછાયા,
 દીર્ઘ વિરહના નિઃશ્વાસ, હૈયે છુપાયેલી કામના,
 અસ્પષ્ટ, અધબોલ્યા, હળવા શબ્દોથી ભરાતું એકાંત.
 જેમ દિનાંતે મધરાતના મહેલમાં સૃષ્ટિના નક્ષત્રોનું દર્શન,
 તેમ ઠહામશ્કરીથી મુક્ત મારા હૈયામાં તેને થશે અનંતનું દર્શન.
 કોલાહલ, રમત, મોજ, મઝા, બધું જ નીચે રહેશે,
 આત્માનું સૌમ્ય આકાશ ઉપર ઊડશે.
 પ્રકાશમાં દેખાતું સમયનું ક્ષણિક નૃત્ય,
 અંધકારમાં અંતહીન, એકલી મારી જાત.
 તે મને છોડીને ચાલી ગઈ ત્યારે હું ઘણો નાનો હતો.
 સામાન્ય શબ્દોમાં વ્યક્ત એ વિદાય વચન.
 ન મેં એને બતાવ્યું કલ્પનાનું સાચું સામ્રાજ્ય,
 ન મેં એને બેસાડી મારા અંતરના એકાંતમાં.
 આવા સ્તબ્ધ, ભવ્ય, શાંત એકાંતે,
 ગાળે જો બે દિલ એક શાશ્વત રાત,
 જેમાં હાસ્યવિહીન, ધ્વનિવિહીન, દિશાવિહીન આકાશે
 ચાર તારાની જેમ જાગતી માત્ર ચાર પ્રેમસભર આંખ.
 ન થાક, ન તૃપ્તિનો ઓડકાર, ન કોઈ અવરોધ,
 માત્ર ચેતના વિસ્તરતી એક દુનિયાથી બીજે.
 બે સંલગ્ન આત્માના તાર છેડશે સહગાન,
 જે પહોંચશે અનંતના સિંહાસને.

Poems

-3-

All fruitless is the cry,
All vain this burning fire of desire.
The sun goes down to his rest.
There is gloom in the forest and glamour in the sky.
With downcast look and lingering steps
The evening star comes in the wake of departing day
And the breath of the twilight is deep
with the fulness of a farewell feeling.
I clasp both thine hands in mine,
And keep thine eyes prisoner with my hungry eyes;
Seeking and crying, Where art thou, Where, O, where !
Where is the immortal flame
hidden in the depth of thee !
As in the solitary star of the dark evening sky
The light of heaven,
with its immense mystery, is quivering,
In thine eyes, in the depth of their darkness
There shines a soul-beam
tremulous with a wide mystery.
Speechless I gaze upon it.
And I plunge with all my heart
Into the deep of a fathomless longing;
I lose myself.

નિષ્કલ કામના
માનસી-1890

-3-

વ્યર્થ છે સર્વ હાહાકાર,
વ્યર્થ છે આ કામનાનો ભભૂકતો અંગાર.
સૂર્ય ફરમાવે આરામ અસ્તાચળે,
છવાતી ગમગીની વને
અને સાંધ્ય વૈભવ ગગને.
નત નજરે અને હળવે પગલે,
વિદાય લેતા દિવસે,
સાંધ્ય તારક અનુસરે
અને સંધ્યાનો શ્વાસ, સભર વિદાયના આભાસે.
તારા બંને હાથ મારા હાથમાં પકડીને,
તારી આંખોને મારી ભૂખી આંખોમાં બંદીવાન બનાવીને,
શોધું છું હું, બૂમો પાડું છું હું,
'ક્યાં છે તું? ક્યાં, ઓ ક્યાં છે તું?
ક્યાં છે તારા ઊંડાણમાં છુપાયેલી અમરજ્યોત? ક્યાં છે?'
જેમ પ્રગાઠ રહસ્યમય સ્વર્ગ પ્રકાશ છલકતો
ને સાંધ્ય આકાશના ગાઠ અંધકારમાં એકાકી તારામાં ચમકતો
તેમ તારી આંખોના અંધારા ઊંડાણમાં ઝળહળાટ
ને પ્રગાઠ રહસ્યમય આત્મકિરણનો ખળભળાટ.
ચૂપચાપ હું તેને જોઈ રહું છું.
અને બધી જ હિંમત ભેગી કરીને હું કૂદી પડું છું.
એની તલવિહીન ઝંખનાના ઊંડાણમાં, હું મારી જાતને ખોઈ બેસું છું.

Poems

-6-

I have ever loved thee in a hundred forms and times,
Age after age, in birth following birth.
The chain of songs that my fond heart did weave
Thou graciously didst take around thy neck,
Age after age, in birth following birth.
When I listen to the tales of the primitive past,
The love-pangs of the far distant times,
The meetings and partings of the ancient ages,
I see thy form gathering light
Through the dark dimness of Eternity
And appearing as a star
ever fixed in the memory of the All.
We two have come floating by the twin currents of love
That well up from the inmost heart of the Beginningless.
We two have played in the lives of my riad lovers.
In tearful solitude of sorrow,
In tremulous shyness of sweet union,
In old old love ever renewing its life.
The on-rolling flood of the love eternal
Hath at last found its perfect final course.
All the joys and sorrows and longings of heart,
All the memories of the moments of ecstasy,
All the love-lyrics of poets of all climes and times.
Have come from the everywhere
And gathered in one single love at thy feet.

અનંત પ્રેમ
માનસી-1890

6

યુગ યુગાંતરે, જન્મ જન્માંતરે,
મેં તને ચાહી છે, શતશત સમયે અને આકારે.
મારું મુગ્ધ મન ગીતોની માળા ગૂંથે ને તું પ્રેમથી તેને હૈયે ધરે,
યુગ યુગાંતરે, જન્મ જન્માંતરે.
જ્યારે હું અસંસ્કૃત અતીતની, ખૂબ પહેલાના વખતના પ્રેમ-વિરહની
કે મિલન અને વિદાયની વાત સાંભળું છું,
ત્યારે શાશ્વતના ધૂંધળા અંધકારમાંથી
તારો પ્રકાશમય આકાર સ્પષ્ટ થતો દેખાય છે.
- જાણે સર્વના સ્મરણમાં સર્વદા ઝળહળતો તારો !
અનાદિના હાઈમાંથી પ્રગટેલા પ્રેમના પ્રવાહમાં
આપણે બે વહેતા આવ્યા છીએ.
અશ્વસભર વેદનાનાં એકાંતમાં, મધુર મિલનની શર્માલી ઉત્કંઠમાં.
પુરાણા પ્રેમના પુનર્જીવનમાં, અનેક પ્રેમીઓના જીવનમાં,
આપણે બંને જીવતા આવ્યા છીએ.
શાશ્વત પ્રેમના પ્રચંડ પૂરને આખરે આદર્શ પ્રવાહ મળ્યો છે.
હૃદયના બધા જ સુખ, દુઃખ અને ઝંખના,
પરમ આનંદની ક્ષણોની બધી જ યાદો,
પ્રત્યેક સ્થળ કાળના કવિના બધા જ પ્રેમગીતો,
ભેગા થતા, એક પ્રેમ પ્રવાહમાં, તારા ચરણે.

The Fugitive

1-7

I am like the night to you, little flower.

I can only give you peace
and a wakeful silence hidden in the dark.

When in the morning you open your eyes,
I shall leave you to a world a-hum with bees,
and songful with birds.

My last gift to you will be a tear
dropped into the depth of your youth;
it will make your smile all the sweeter,
and bemist your outlook on the pitiless mirth of day.

શેષ ઉપહાર

માનસી-1890

1-7

ઓ કોમળ કુસુમ, હું તારે મન રાત સમાન.

આપીશ તને હું શાંતિ અને અંધકારમાં છૂપાયેલું જાગૃત મૌન.

સવારે તારી આંખ ખુલતાં તને સમર્પણ

પંખીગાન સભર જગત અને મધુમક્ષિકાનું ગુંજન.

તને અંતિમ ભેટ મારી, તારા યૌવનના ઊંડાણમાં અશ્રુનું સિંચન,

જેથી થશે તારું સ્મિત મધુરતર

ને દિવસના કરૂણાવિહીન અટ્ટહાસ્યનો આર્દ્ર અભિગમ.

The Fugitive

1-14

I am glad you will not wait for me
with that lingering pity in your look.
It is only the spell of the night and my farewell words,
startled at their own tune of despair,
which bring these tears to my eyes.
But day will dawn, my eyes will dry and my heart ;
and there will be no time for weeping.
Who says it is hard to forget?
The mercy of death works at life's core,
bringing it respite from its own foolish persistence.
The stormy sea is lulled at last in its rocking cradle;
the forest fire falls to sleep on its bed of ashes.
You and I shall part,
and the cleavage will be hidden
under living grass and flowers that laugh in the sun.

બિચ્છેદેર શાંતિ
માનસી-1890

1-14

સારું છે કે આંખોમાં દયાભાવ રાખીને તું મારી રાહ નહીં જુએ.
આ તો રાતનો જાદુ છે
અને પોતાના નિરાશાના સૂરથી ચમકતા
મારા વિદાય વચનથી મારી આંખમાં આંસુ છે.
પણ દિવસ ઊગશે અને મારું હૈયું અને આંખો સૂકાઈ જશે
અને પછી રડવાનો વખત પણ નહીં રહે.
કોણ કહે છે કે ભૂલવું મુશ્કેલ છે ?
મોતની કડ્ડણા જીવનના હાઈની મૂર્ખ જાદુ છોડાવે છે.
તોફાની દરિયો અંતે તેના ઝૂલતા પારણામાં શાંત થાય છે
અને અરણ્યદેવ તેની રાખની શય્યા પર સૂઈ જાય છે.
તું અને હું છૂટા પડીશું અને વિચ્છેદ સંતાશે
સૂર્યપ્રકાશમાં હસતાં, જીવંત ફુલો અને ઘાસની નીચે.

The Fugitive

1-16

I forgot myself for a moment, and I came.
But raise your eyes, and let me know
if there still linger some shadow of other days,
like a pale cloud on the horizon
that has been robbed of its rain.
For a moment bear with me if I forget myself.
The roses are still in the bud;
they do not yet know
how we neglect to gather flowers this summer.
The morning star has the same palpitating hush;
the early light is enmeshed in the branches
that overbrow your window, as in thos other days.
That times are changed I forget for a little,
and have come.
I forget if you ever shamed me
by looking away when I bared my heart.
I only remember the words
that stranded on the tremor of your lips;
I remember
in your dark eyes sweeping shadows of passion,
like the wings of a home-seeking bird in the dusk.
I forget that you do not remember, and I come.

ભૂલે

માનસી-1890

1-16

ક્ષણભર માટે હું ભૂલીને મારી જાતને આવ્યો તારે દ્વારે.
ઊંચી કર આંખ અને કહે મને કે એ દિવસોની યાદ છે કે નહીં.
ક્ષિતિજસ્થિત નિર્જળ નીરદની જેમ
ક્ષણભર માટે હું ભૂલું મારી જાતને તો મને માફ કરજે.
ગુલાબની કળિ હજી યે છે,
તે નથી જાણતી કે આ વસંતમાં આપણે ફૂલ નથી વીણ્યાં.
પ્રભાત તારકમાં એ જ ધબકતું મૌન છે.
પ્રભાત પ્રકાશ એ દિવસોની જેમ જ
તારી બારી પર છવાયેલી ડાળીમાં અટવાયો છે.
સમય બદલાઈ ગયો છે એ ભૂલીને આવ્યો છું હું તારે દ્વારે.
હું મારું હૃદય સમર્પણ કરતો હતો ત્યારે
આડું જોઈને તેં કરેલી અવગણના ભૂલીને આવ્યો છું તારે દ્વારે.
મને તો યાદ છે માત્ર તારા થથરતા અધર પર અટકતા શબ્દો
અને સાંજે માળો શોધતા પક્ષીની પાંખો જેવા
તારી આંખોમાં આળોટતા આવેગના ઓછાયા.
હું ભૂલી જાઉં છું કે તને યાદ નથી અને આવી ગયો છું તારે દ્વારે.

The Gardener

-29-

Speak to me, my love ! Tell me in words what you sang.
The night is dark. The stars are lost in clouds.
The wind is sighing through the leaves.
I will let loose my hair.
My blue cloak will cling round me like night.
I will clasp your head to my bosom;
and there in the sweet loneliness murmur on your heart.
I will shut my eyes and listen.
I will not look in your face.
When your words are ended, we will sit still and silent.
Only the trees will whisper in the dark.
The night will pale. The day will dawn.
We shall look at each other's eyes
and go on our different paths.
Speak to me, my love ! Tell me in words what you sang.

ભાલો કરે બોલે જાઓ
માનસી-1890

-29-

વહાલી, બોલ, તારા સંગીતની વાર્તા બનાવી મને કહે.
રાત્રિનો અંધકાર છે, તારા ગણ વાદળમાં ખોવાયું છે.
પર્ણોમાં પવનનો શ્વાસ છે.
હું મારા વાળ છૂટા કરીશ.
મારો ભૂરો ઝભ્ભો મારા શરીરને રાત્રિની માફક આલિંગન દેશે.
હું તારું માથું છાતી પર મૂકીશ.
અને ત્યાં મધુર એકાંતમાં તારા હૃદયમાં ઝીણું બોલીશ.
હું મારી આંખો બંધ કરીને સાંભળીશ.
તારી સામે પણ નહીં જોઉં.
જ્યારે તારા શબ્દો શમશે ત્યારે આપણે શાંત અને સ્થિર બેસીશું.
માત્ર વૃક્ષો અંધારામાં ધીમી વાતો કરશે.
રાત્રિ આછી થશે, દિવસ ઊગશે.
આપણે એકબીજાની આંખોમાં આંખ પરોવી,
પોતપોતાને રસ્તે જઈશું.
બોલ, વહાલી, તારા સંગીતની વાર્તા બનાવી મને કહે.

The Gardener

-49-

I hold her hands and press them to my breast.
I try to fill my arms with her loveliness,
to plunder her sweet smile with kisses,
to drink her dark glances with my eyes.
Ah, but, where is it?
Who can strain the blue from the sky?
I try to grasp the beauty;
it eludes me, leaving only the body in my hands.
Baffled and weary I come back.
How can the body touch the flower
which only the spirit may touch?

હૃદયેર ધન
માનસી-1890

-49-

એના હાથમાં હાથ પરોવી, ચાંપતો હું એને છાતી સરસી.
દેતો હું આલિંગન એના સૌંદર્યને,
કરતો હું ચુંબન એના મધુર સ્મિતને,
કરતો હું પાન મારી આંખોથી એની નજરનું.
અરે, પણ ક્યાં છે એ?
ગાળી શક્યું છે કોઈ આકાશમાંથી ભૂરાશ?
પ્રયત્ન મારો પામવાને સૌંદર્ય -
સરકી જતું તે ને રહી જતી કાયા મારા હાથમાં.
મૂંઝાઈને, થાકીને હું પાછો ફરતો.
જે ફૂલને ફક્ત ચેતના જ સ્પર્શી શકે
તેને શરીર કેવી રીતે સ્પર્શે?

Death-dream

The night after full moon. Early in the evening
the pale moon rose in a corner of the sky.
The small boat, quivering, sped with a billowing sail,
as on time's stream glides
an idle thought in a mind half-awake.
One bank, high and jagged, cast a shadow.
The other sloped and merged
with white sand, looking the same in moonlight.
Below the banks in a lazy langour flowed
Ganga - slim, sluggish in Baishakh.
The wind blew from the east, my home's direction,
like the sighing of distant relatives who missed me.
before my waking eyes sometimes the moon,
sometimes a loved face drifted.
One half of me was wistful, the other half elated.
Densa orchards of mango appeared on the north bank.
They looked unreal, like remembered groves.
Bank, tree, hut, path - sketched on moonlight's scroll -
and sky reflected in water,
like the image of a far-off magical world.
Eyes shut, dream-immersed, I imagined
a swan gliding along the boundless sky:
upheaval of large white wings in moonlight,
myself stretched on its back, on a downy ride.
Sleep crouched on me like a pleasurable death.
There were no hours, nor night-watchman to call them.
Night without end, disconnected from day.
In the hushed, deserted world only the waves,
the murmuring waters softly lapped my ears -
sea of sleep dream-ruffled.

(continued)

પૂનમ પછીની રાત, - વહેલી સાંજે,
ફિક્કો ચંદ્ર ઊગતો આકાશના એક ખૂણે.
નાનકડી નાવડી પાણી પર ઊછળતી,
ફૂલેલા સઢે સડસડટ સરતી. જાણે સમયના પ્રવાહે સરકતો
સુસ્ત એક વિચાર, અર્ધજાગૃત મનનો.
એક કિનારો ઊંચોનીચો, પડતો તેનો પડછાયો.
બીજો ઢાળવાળો - ચાંદનીમાં સરખી દેખાતી સફેદ રેતીમાં ભળી જતો.
કિનારાની નીચે વહેતી સુસ્ત ગંગા - આછી અને ધીરી વૈશાખમાં.
પૂર્વમાંથી, મારા ઘરની દિશામાંથી, પવન વાતો,
જાણે નિઃશ્વાસ મને યાદ કરતા સ્વજનોનો.
મારી જાગૃત આંખ સામે દેખાતો, ક્યારેક ચંદ્ર તો ક્યારેક કોઈ વહાલો ચહેરો.
ઘડીક હું ખોવાતો અતીતમાં, તો આનંદવિભોર ઘડીકમાં.
ઉત્તર કિનારે ગીચ આંબાવાડિયા દેખાયા,
નકલી, પરલૌકિક તે દેખાતા.
ઝાડ, કિનારો, કુટિર, કેડી - દોરાયું બધું ચાંદનીના ફલકમાં
અને આકાશનું પ્રતિબિંબ પાણીમાં -
જાણે દૂરસુદૂરના કોઈ જાદુઈ જગતની પ્રતિકૃતિ!
ડૂબી સ્વપ્ને, બંધ આંખે, દેખાતો મને
એક હંસ, સરકતો અસીમ આકાશે.
વિશાળ, શ્વેત પાંખો ફફડતી ચાંદનીમાં,
એની પીઠ પર લંબાવી ઉપડ્યો હું એક મુલાયમ મુસાફરીમાં,
સરકતો હું આનંદમય મોત શી નિદ્રામાં.
ન હતા ગણાતા ત્યાં કલાકો કે ન હતા ગણનાર ચોકીદાર.
માત્ર અંતહીન રાત્રિ - પડી વિખુટી દિવસથી, આ પાર.
નીરવ, નિર્જન જગતમાં માત્ર મોજાં -
ઘૂસપૂસ કરતાં પાણી મારા કાને અથડાતાં -
સ્વપ્નસભર નિદ્રાનો સાગર!

(આગળ)

Ages passe – I couldn't count how many.
 Like a lamp without oil, the universe began to flutter.
 A giant shadow swallowed the firmament,
 and with head bowed, the universal night
 began the countdown to death: three, two, one . . .
 The moon began to wane, to disappear.
 The liquid murmur faded, fell silent.
 All the stars, unflinching, like ghost's eyes
 without mercy fixed themselves on me,
 the only creature in the entire heavens.
 Through that long night the billions of stars
 slowly went out, one after another.
 I opened my eyes wide, but received no light.
 Ice-hard, death-chill, that darkness
 couldn't pierce my irises.
 Numbed then, the bird-wings started to droop.
 The long neck plunged. The swan began to descend.
 For ten thousand years the deafening sound of a fall
 struck my ear-drums. The horrendous
 gaping night split into two.
 Suddenly all the memories of my life
 woke for a moment, and in a flash sped
 ahead of me, crashing to a thousand pieces.
 The hottest chase I gave them, but couldn't retrieve
 a particle from that debacle, alas.
 Nowhere could I rest this body of mine,
 wholly wearied by my own iron weight.
 I wanted to cry, but found neither breath nor voice,
 my throat choked by darkness:
 solely within me it was happening – the cosmic collapse.

(continued)

યુગો વીતી ગયા – ન ગણાય તેટલા.
 સૃષ્ટિ માંદી ઝબકવા – જાણે તેલ વિનાના દીવા!
 એક મહાકાય પડછાયો ગળી જતો અચરાચરને,
 નત મસ્તકે, શાશ્વત રાતને પ્રતીક્ષા મોતની- ત્રણ, બે, એક...
 ચંદ્ર થતો ક્ષીણ ને પછી અદ્રશ્ય,
 પ્રવાહીની ઘૂસપૂસ વીલાતી ને પછી અશ્રાવ્ય.
 બધા જ તારા, પ્રેતની આંખ જેવા સ્થિર,
 દયા વિના જોઈ રહેતા મને – આખી સૃષ્ટિના એક માત્ર જીવને.
 એ લાંબી રાત્રિમાં અબજો તારા ધીરે ધીરે એક પછી એક હોલવાયા.
 આંખો ફાડીને જોતાં પણ ન કોઈ પ્રકાશ કિરણ લાઘ્યા.
 એ અંધકાર – બરફ શો સખત ને મોત શો શીતલ –
 ન વીંધી શક્યો મારી આંખના ડોળાને.
 પછી થઈ હતપ્રણ, ઢળવા માંડી પાંખો પંખીની.
 નમી લાંબી ડોક અને હંસ રહ્યો નીચે ઊતરી.
 દસ હજાર વર્ષ સુધી એ પડવાનો કર્કશ અવાજ અથડાતો રહ્યો મારા
 કાને.
 અને એ ભયાનક રાતના કટકા થયા બે.
 એકાએક જાગ્યા મારા જીવનના બધા જ સંસ્મરણો
 અને દોડી ગયા મારી આગળ ક્ષણમાં
 ને અથડાઈને થયા તેના હજાર ટુકડા.
 દોડ્યો તેની પાછળ પણ તેનો કણ પણ મને ન લાઘ્યો.
 મારા પોતાના બોજાથી થાકેલા મારા શરીરને આરામ નથી ક્યાં ય,
 રડવું હતું મારે પણ ન મળતો શ્વાસ કે અવાજ ક્યાં ય.
 ગળું મારું રૂંધાતું અંધકારમાં,
 બ્રહ્માંડનો લય થતો હતો માત્ર મારી જાતમાં.

(આગળ)

The fierce velocity made me long and thin
 like the shrill whistle of a swift hurricane.
 Sharp as an arrow, as fine as a needle's tip,
 piercing infinite time's breast I went,
 my body and mind merged, reduced to a line.
 Gradually the limits of time dissolved.
 An instant and eternity became one.
 The ocean of empty space shrank to a point
 of the deepest, the most ultimate blackness.
 I was swallowed by that ocean of a point.
 The dark lost its darkness. There was none called 'I',
 yet in a curious way it seemed there was.
 Awareness, gagged, blind beneath unawareness,
 waited for someone or something, like a life-breath
 lingering eternally after death.
 I opened my eyes. ganga flowed as before,
 and my boat was speeding westward to its mooring.
 Faint lamps flickered in cottages on the bank,
 and above, the moon was as honey-faced as ever.
 The earth kept her vigil, creatures asleep on her lap.

ગાઝીપુર

28.4.1888

માનસી-1890

English translation by Ketaki Kushari Dyson

એ પ્રચંડ ઝડપથી હું થઈ ગયો લાંબો અને પાતળો,
 જાણે તીણો સૂસવાટો એક ઝંઝાવાતનો,
 બાણ જેવો તીક્ષ્ણ અને સોય જેવો ઝીણો.
 હું વીંધી રહ્યો અમાપ સમયની છાતી.
 મારું શરીર અને મન ભળી જતા એક લીટીમાં.
 ધીમે, ધીમે ઓગળી સમયની સીમા
 અને શાશ્વતી બની એક ક્ષણમાત્રમાં.
 અવકાશનો અબ્ધિ સમાયો એક અગાધ, શ્યામતમ બિંદુમાં
 અને એ બિંદુનો સિંધુ ગળી ગયો મને.
 અંધકારે ગુમાવ્યું અંધારું - ત્યાં ન હતો હું,
 અને તો યે લાગતું કે હું છું!
 અજ્ઞાતની નીચે બંધાયું, અંધ જ્ઞાત -
 રાહ જોતું કોઈની - કશાની -
 મૃત્યુ પછી સદા રહેતા પ્રાણના શ્વાસની.
 મેં આંખો ખોલી - પહેલાંની જેમ જ ગંગા વહેતી હતી
 અને મારી હોડી સરકતી હતી પશ્ચિમે, ઘાટ પ્રતિ.
 કિનારાની કુટિરમાં આછા દીવા ટમટમતા.
 અને ઊપર હસતા મીઠું ચંદ્ર તારા.
 પૃથ્વી જાગતી હતી,
 એના ખોળે અનેક જિંદગી સૂતી હતી.

Bride

'Day's ending, let's go and fetch water.'
I seem to hear from afar that old evening call -
But where is the shade and the water?
Where are the steps and the fig-tree?
As I sit alone with my thoughts I seem to hear
'Day's ending, let's go and fetch water.'
Pitcher at my hip, the winding path -
Nothing but fields to the left stretching into haze,
to the right the slanting bamboo-grove.
The evening sunlight shines on the blackness of the
pool, the woods round its edge are sunk in shade.
I let myself idly float in the pool's deep calm,
the koel on the bank has sweetness in its song.
Returning, I suddenly see above the dark trees,
painted on the sky, the moon.
The wall, split by the peepul tree -
I used to run there when I woke.
On autumn mornings the world glistened with dew,
clusters of oleanders bloomed.
Two creepers covering the wall
were laden with purple flowers.
I sat in my hiding-place peering through cracks,
my sari trailed on the ground.
Field after field, and on the horizon
a distant village blending with the sky.
Next to me ancient palm-trees stand so densely
their dark green foliage merges.
I can see the dam's thin line, its water glinting,
herd-boys crowd its edge.

(continued)

નવોઢ

'સાંજ પડી, ચાલો પાણી ભરવા જઈએ.'
જાણે દૂરથી મને સંભળાય છે, પહેલાનો સાંજનો સાદ.
પણ ક્યાં છે છાંયો, ક્યાં છે પાણી,
ક્યાં છે પગથિયા ને ક્યાં છે પીપળો?
વિચારોમાં ડૂબીને બેઠેલી મને, જાણે સંભળાઈ રહે છે,
'સાંજ પડી, ચાલો પાણી ભરવા જઈએ.'
મારી કેડે ઘડો અને એ લાંબો રસ્તો,
ડાબે હાથે ખેતરો, વિસ્તરતા ધુમ્મસે
અને ત્રાંસા વાંસનું વન, જમણે હાથે,
સરોવરના ઘેરા પાણી, સાંજના પ્રકાશે ચમકતા,
એના કિનારા પરના ઝાડ, છાંયામાં ડૂબતા,
સરોવરની ઘેરી શાંતિમાં, વહેતી મારી જાત,
કિનારે કોયલ ગાતી મીઠાં મીઠાં ગીતમાં અનેક વાત.
પાછા વળતાં, મને એકાએક દેખાતો,
કાળા કાળા ઝાડ પર ચંદ્ર ચીતરાતો,
પીપળાના ઝાડની બે બાજુ દીવાલ,
જાગીને ત્યાં દોડતા મારા પગ વાચાળ,
શરદની સવારે જગત આખું ઝાકળ ભીનું,
જાંબલી ફૂલથી ભરેલી વેલો ઢાંકતી દીવાલને,
તીરાડમાંથી હું જોઈ રહેતી હું સંતાઈને,
મારી સાડી પાછળ ઢસડાતી જમીને,
એક પછી બીજું ખેતર અને ક્ષિતિજે,
દૂરનું કોઈ ગામ, ઓગળતું આકાશે.
મારી બાજુમાં જ હતી, ગીચોગીચ ઊભેલી નારિયેળી,
એકબીજામાં અટવાતી એમની ઘેરી લીલી હરિયાળી.
દૂર દેખાતી બંધની પાતળી લીટી,
એનું પાણી ચમકતું, એને કિનારે ગોવાળોની ગિરદી.

(આગળ)

The path goes on out of sight, I do not know where –
 who knows through what new places?
 Oh this city with its stony body!
 Its massive loveless fist has squeezed and crushed
 a young girl's feelings, pitilessly.
 Where are the boundless fields, the open path,
 the birdsong, the trees, the shadows?
 There seem to be people all around me,
 I can't speak my heart in case they hear me.
 Weeping is wasted here, it is stopped by the walls,
 my weeping always comes back to me.
 No one understands why I cry, they wonder,
 they want to know the cause.
 Nothing pleases the girl, she ought to be ashamed,
 it's always the same with girls from villages.
 All these friends and relations to keep her company,
 but she sits in a corner and shuts her eyes!
 They point at my body or face,
 they argue about how I look – I feel like a garland-seller,
 my wares examined, tested for quality, coldly.
 I loiter alone amidst them all,
 each day hangs so heavily.
 People here are like worms crawling between bricks,
 there is no love, there is no gaiety.
 What of you, mother, where are you?
 You can't have forgotten me, surely?
 When you sit outside on our roof beneath the new moon
 do you still tell fairy-stories?
 Or do you, alone in bed, lie awake at night,
 in tears and sickness of heart?

(continued)

રસ્તો અદૃશ્ય થતો, ક્યાં તે હું ન જાણતી.
 હશે એ નવી જગાઓ કેવી?
 હાય, આ પાષાણકાય નગરી, એની પ્રેમહીન, મહાકાય હથેળી,
 મસળતી, કચડતી, મચડતી દયા વિના, એક નાની બાળાની લાગણી.
 ક્યાં છે એ અફાટ ખેતરો, ખુલ્લો રસ્તો,
 પંખી ગાન, ઝાડ અને પડછાયો?
 અહીં તો છે મારી ચારે બાજુ લોકો,
 ન બોલી શકું – કદાચ કોઈ સાંભળી જાય તો!
 વ્યર્થ છે રુદન અહીં, રૂંધાતું એ દીવાલે
 અને પાછું ફરતું એ મારી પાસે.
 કોઈને ન સમજાતું મારા રુદનનું કારણ,
 તેઓ આશ્ચર્યથી જાણવા માંગતા કારણ.
 'શરમ છે છોકરી તને કાંઈ જ ગમતું નથી,
 શું થાય, ગામડાની છોકરીઓને એમ જ થાય છે. અહીં.
 આટલા બધા, સગા, સંબંધી ને સાથી,
 આંખ બંધ કરી, ખૂણામાં બેસે તું શાથી?'
 આંગળી ચીંધાતી મારા શરીરે ને ચહેરે,
 વિવાદ થતો મારા દેખાવ માટે.
 મારી જાત લાગતી મને એક દુકાનદાર જેવી,
 જેના માલની પરીક્ષા થતી, ગુણવત્તાની.
 બધાંની વચ્ચે હું એકલી વિચરતી, દિવસ આખાનો ભાર લઈને.
 અહીંના લોકો, ઈંટોની વચ્ચે ફરતા કીટક જેવા,
 પ્રેમ વિનાના, આનંદ વિનાના, ઉત્સાહ વિનાના.
 મા, તું ક્યાં છે? તું કેમ છે?
 તું તો મને ભૂલી નથી ગઈને?
 હજી પણ ચંદ્રપ્રકાશમાં છાપરે બેસીને પરીની વાર્તા કહે છે?
 કે પછી રાત્રે પથારીમાં એકલી જાગતી રહે છે?

Take flowers to the temple at dawn to offer your prayers
 for your exiled daughter's well-being?
 Here also the moon rises over the roof,
 its light is at my door and begs for entry.
 I feel that it wandered widely before it found me,
 it sought me because it loved me.
 I forget myself for a moment,
 I rush to fling open the door.
 At once the spies all around me rise like a storm,
 swoop with their cruel authority.
 They won't give love, they won't give light.
 I feel all the time it would be good to die,
 to sink in the lap of the water of the pool,
 in its shady darkness, its cool black depths.
 Keep on, keep on with your evening call -
 'Day's ending, let's go and fetch water.'
 When will my evening come?
 All playing end?
 The cooling water quench all fires?
 If anyone knows, tell me when.

બધૂ

માનસી-1890

English translation by William Radice.

તારી એકલી પડેલી દીકરીને માટે
 સવારે ફૂલો લઈને મંદિરે જઈને પ્રાર્થના કરે છે?
 અહીં પણ છાપરા પર ચંદ્ર ઊગે છે.
 એનો પ્રકાશ મારે બારણે આવી અંદર આવવાની રજા માંગે છે.
 મને લાગે છે મને શોધવા માટે એને ઘણું ભટકવું પડ્યું હશે.
 પણ એણે મને શોધી, કારણ કે હું એને ગમું છું.
 હું દોડું છું બારણું ખોલવા માટે.
 એકાએક ઊંડતા તોફાનની જેમ,
 તેમની કૂર સત્તાથી, જાસૂસો મને ઘેરી વળે છે.
 ન આપતા તે પ્રેમ, ન આપતા પ્રકાશ,
 મરવું હશે બહેતર, એમ મને લાગતું હંમેશ.
 સરોવરના પાણીના ખોળામાં ડૂબવું,
 એના ઠંડા, કાળા ઊંડાણમાં, છાયાવાળા અંધકારમાં.
 સંભળાવા દો મને એ સાંજનો સાદ,
 'સાંજ પડી, ચાલો પાણી ભરવા જઈએ.'
 ક્યારે મારી સાંજ આવશે? ક્યારે રમત પૂરી થશે?
 ઠંડા પાણીથી અગ્નિ ક્યારે શાંત થશે?
 કોઈ જાણતું હોય, તો કહેશો મને, ક્યારે?

The Gardener

-51-

Then finish the last song and let us leave.
Forget this night when the night is no more.
Whom do I try to clasp in my arms ?
Dreams can never be made captive.
My eager hands press emptiness to my heart
and it bruises my breast.

તબે શેષ કોરે દાઓ - ૧૮૯૩
ગીતબિતાન-પ્રેમ-149

-51-

તો પછી, ચાલો પૂરું કરીએ છેલ્લું ગીત અને લઈએ વિદાય.
ભૂલી જઈએ આ રાત્રિ જ્યારે આ રાત્રિ વીલાય.
હું કોને મારા બાહુમાં બંદીવાન બનાવવા માંગું છું ?
સ્વપ્નો કદી બંદીવાન બની શકે ?
મારા આતુર હાથે ખાલીપો હૃદયે ચાંપું છું.
અને મારી છાતી પર ઘા પડે છે.

Poems

-16-

O man divine, sanctify our efforts
with the light of thy sacred touch.
Dwell in our hearts,
hold before us the image of thy greatness.
Forgive our transgression,
teach us to forgive.
Guide us into serene fortitude
through all joys and sorrows,
inspire us with love
overcoming pride of self,
and let our devotion for thee
banish all enmity.

એશો હે ગૃહદેવતા - ૧૮૯૩
ગીતબિતાન-૨-આનુષ્ઠાનિક-૧૪

-16-

હે પરમ માનવ,
તારા પવિત્ર સ્પર્શના પ્રકાશે
મારા સ્વપ્ન સાકાર થશે.
તું મારા હૃદયે રહે
અને તારી મહાનતાનું પ્રતીક નજર સામે રહે.
મારી ક્ષતિઓને ક્ષમા કરી શીખવ મને ક્ષમાપના.
સુખે, દુઃખે હૈયે રહે સૌમ્ય, નમ્ર ધૈર્ય,
થાય ગર્વ મહાત ને પ્રેરણા પ્રેમની,
અંત સર્વ વૈમનસ્યનો તારી પ્રાર્થનાથી.

Lover's Gift

-29-

I thought I had something to say to her
when our eyes met across the hedge.

But she passed away.

And it rocks day and night,
like a boat, on every wave of the hours,
the words that I had to say to her.

It seems to sail in the autumn clouds on an endless quest
and to bloom into evening flowers,
seeking its lost moment in the sunset.

It twinkles like fireflies in my heart,
to find its meaning in the dusk of despair,
the word that I had to say to her.

કત કથા તારે છિલ બલિતે - ૧૮૯૪

ગીતબિતાન-પ્રેમ-૩૭

-29-

કેડસમી વાડની સામસામેથી પસાર થતાં,
અમારી નજર મળી ત્યારે મારે તેને કાંઈક કહેવું હતું.
પણ તે તો ગુજરી ગઈ.

મારે તેને કહેવાના શબ્દો,

- સમયના મોજા પર ઊછળતી નાવની માફક

દિવસરાત હાલડોલ થઈ રહ્યા છે.

- અનંતની શોધમાં શરદના વાદળમાં વિચરી રહ્યા છે.

- સાંજના ફૂલોમાં ખીલી રહ્યા છે.

- સૂર્યાસ્તમાં એ ખોવાયેલી ક્ષણ શોધી રહ્યા છે.

- મારા હૃદયમાં આગિયાની જેમ ઝબૂકી રહ્યા છે.

- નિરાશાની સાંજમાં, અર્થ શોધી રહ્યા છે.

મારે તેને કહેવાના શબ્દો.

Poems

-10-

I thought I had something to say to her
when our eyes met in the road.
But she passed away,
and it rocks day and night
like an idle boat on every wave of the hours -
the thing that I had to say to her.
It seems to sail in the autumn clouds in an endless quest
and to bloom into evening flowers
seeking its lost words in the sunset.
It twinkles like fireflies in my heart
to find its own meaning
in the dusk of despair -
the thing that I had to say to her.

કત કથ તારે છિલો બોલિતે - ૧૮૯૪

ગીતબિતાન-2:37

-10-

જ્યારે રસ્તામાં અમારી નજર મળી
ત્યારે મારે તેને એક વાત કહેવી હતી.
પણ તે જતી રહી
અને હવે એક ખાલી હોડકાની જેમ
દિવસ અને રાત, સમયના મોજા પર ઝૂલ્યા કરે છે,
એક વાત, જે મારે તેને કહેવી હતી.
અંતહીન શોધમાં રખડતા શરદના વાદળામાં તે ફેલાય છે
અને સૂર્યાસ્તમાં પોતાના ખોવાયેલા શબ્દો
શોધતી ખીલે છે તે સંધ્યાના ફૂલોમાં
અને
નિરાશાની સાંજે પોતાનો અર્થ શોધતી
મારા હૃદયમાં ચમકે છે તે એક આગિયાની માફક
- એક વાત, જે મારે તેને કહેવી હતી.

The Crescent Moon The Home

I paced alone on the road across the field
while the sunset was hiding its last gold like a miser.

The daylight sank deeper into the darkness,
and the widowed land,
whose harvest had been reaped, lay silent.

Suddenly a boy's shrill voice rose into the sky.

He traversed the dark unseen,
leaving the track of his song
across the hush of the evening.

His village home lay there at the end of the waste land,
beyond the sugar-cane field, hidden among the shadows
of the banana and the slender areca palm, the coconut
and the dark green jack-fruit trees.

I stopped for a moment in my lonely way under the
starlight, and saw spread before me the darkened earth
surrounding with her arms countless homes furnished
with cradles and beds, mothers' hearts and evening

and young lives glad with a gladness
that knows nothing of its value for the world.

शैशव संध्या
सोनार तरी

જ્યારે આથમતો સૂર્ય એનું છેલ્લું સોનું કંજુસની માફક સંતાડતો હતો,
ત્યારે હું એકલો ખેતરમાંથી પસાર થતા રસ્તા પરથી ચાલી રહ્યો હતો.

દિવસનો પ્રકાશ અંધકારમાં ઊંડે, ઊંડે ડૂબતો જતો હતો
અને જેનો મોલ ઊતરી ગયો છે તેવી વિધવા ધરા ચૂપચાપ સૂતી હતી.
એકાએક એક બાળકનો તીણો અવાજ આકાશને ચીરી રહ્યો.

અજાણ્યા અંધકારમાં વિચરતો

એના ગીતનો રસ્તો સાંજની શાંતિમાં ચીતરાઈ ગયો.

શેરડીના ખેતરોની પાર, ખરાબાને અંતે, એનું ગામ હતું -
નારિયેળી, ઘેરા, લીલા, પપનસ, કેળ અને પાતળા પામના છાંયામાં
એ સંતાયું હતું.

ક્ષણભર હું મારા એકાકી રસ્તામાં ઊભો રહ્યો અને જોઈ રહ્યો,
અંધારી ધરાના વિશાળ બાહુમાં વીંટાળાયેલા, અગણિત ઘરોમાં સમાયેલા
પારણા અને શય્યા, માના હૈયા અને સાંધ્યદીપક

અને અનેક આનંદસભર ચેતના

જે નથી જાણતી કે તે દુનિયાને માટે કેટલી અણમોલ છે.

The Gardener

-28-

Your questioning eyes are sad.
They seek to know my meaning
as the moon would fathom the sea.
I have bared my life before your eyes from end to end,
with nothing hidden or held back.
That is why you know me not.
If it were only a gem,
I could break it into a hundred pieces
and string them into a chain to put on your neck.
If it were only a flower, round and small and sweet,
I could pluck it from its stem to set it in your hair.
But it is a heart, my beloved.
Where are its shores and its bottom ?
You know not the limits of pleasure
it would flower in an easy smile,
and you could see it and read it in a moment.
If it were merely a pain it would melt in limpid tears,
reflecting its innermost secret without a word.
But it is love, my beloved.
Its pleasure and pain are boundless,
and endless its wants and wealth.
it is as near to you as your life,
but you can never wholly know it.

દુર્બોધ
સોનાર તરી-1894

28

તારી નિરાશ આંખોમાં પ્રશ્નો છે.
જેમ ચંદ્ર સમુદ્રને ફંફોળે તેમ તે મારો તાગ કાઢી રહી છે.
કાંઈ છુપાવ્યા કે છાવર્યા વિના
મેં તારી પાસે આદિથી અંત સુધીનું મારુ જીવન ખોલ્યું છે.
તેથી તું મને નથી જાણતી.
જો એ રત્ન હોત, તો તેના હજાર ટુકડા કરી, માળામાં ગૂંથી,
તારા ગળામાં પહેરાવત.
જો એ માત્ર નાનું, ગોળ, સુગંધિત ફૂલ હોત,
તો તેને ડાળીએથી તોડી, તારા વાળમાં સજાવત.
પણ પ્રિયે, એ તો દિલ છે
- ક્યાં એનું તળિયું અને ક્યાં એનો કિનારો ?
જો એ માત્ર સુખની ક્ષણ હોત તો, તો એ સરળ સ્મિતમાં ખિલતે.
તું તે જોતે અને ક્ષણભરમાં તેને વાંચતે.
જો એ માત્ર દુઃખ હોત, તો તે આંસુમાં ઓગળી,
ચૂપચાપ તેનું રહસ્ય પ્રગટ કરતે.
પણ વહાલી, એ તો પ્રેમ છે - અસીમ છે એના સુખ અને દુઃખ અને
અનંત છે એની માંગ અને મિલકત.
એ તારા જીવન જેટલો જ તારી નજીક છે.
પણ તું કદાપિ તેને સંપૂર્ણ પણે જાણી નહીં શકે.

(ઓગસ્ટ 1995)

Kasinath the new young singer fills the hall with sound:
 The seven notes dance in his throat like seven tame birds.
 His voice is a sharp sword slicing and thrusting everywhere, it
 darts like lightening – no knowing where it will go when.
 He sets deadly traps for himself, then cuts them away:
 The courtiers listen in amazement,
 give frequent gasps of praise.
 Only the old king Pratap Ray sits like wood, unmoved.
 Baraj Lal is the only singer he likes, all others leave him cold.
 From childhood he has spent so long listening to him sing –
 Rag Kafi during holi, cloud-songs during the rains,
 songs for Durga at dawn in autumn,
 songs to bid her farewell –
 his heart swelled when he heard them
 and his eyes swam with tears.
 And on days when friends gathered and filled the hall
 there were cowherds' songs of Krsna,
 in rags Bhupali and Multan.
 So many nights of wedding-festivity
 have passed in that royal house:
 Servants dressed in red, hundreds of lamps alight:
 The bridegroom sitting shyly in his fineries and jewels, young
 friends teasing him and whispering in his ear:
 before him, singing Rag Sahana, sits Baraj Lal.
 The king's heart is full of all those days and songs.
 When he hears some other singer, he feels no chord inside,
 no sudden magical awakening of memories of the past.
 When Pratap Ray watches Kasinath
 he just sees his wagging head:
 tune after tune after tune,
 but none with any echo in the heart.
 Kasinath asks for a rest and the singing stops for a space.

(continued)

ભગ્ન ગીત

નવયુવાન ગાયક, કાશીનાથનો અવાજ ગુંજતો સભાગૃહમાં,
 સાત પાળેલા પંખીની જેમ સાત સૂર નાચી રહેતા એના ગળામાં.
 કાપતી ને મારતી, ધારદાર તલવાર જેવો અવાજ એનો,
 વીજળીની જેમ અચાનક આમથી તેમ લપકતો.
 ગોઠવતો એ અટપટા આરોહ-અવરોહ,
 અને સહજતાથી ગાતો એને વિના અવરોધ.
 દરબારી એને આશ્ચર્યચકિત થઈ સાંભળતા
 ને તાળીઓના ગડગડાટથી, 'વાહ' 'વાહ'થી વધાવતા.
 માત્ર રાજા પ્રતાપરાય સાંભળી રહ્યા ચૂપચાપ, પૂતળાની જેમ ભાવવિહીન.
 વ્રજલાલ જ છે એક ગાયક તેમનો મનપસંદ,
 બીજા બધા લાગતા સંગીત વિહીન.
 બાળપણથી તેને સાંભળતા આવ્યા છે.
 હોળીમાં કાફી અને વર્ષામાં વાદળના ગીત,
 શરદપ્રભાતે દુર્ગાગાન ને દશેરાના વિદાયગીત.
 હૈયું ભરાતું અને આંખે ઊભરાતાં આંસુ, સાંભળીને એના ગીત
 અને જ્યારે મિત્રો મળતા ને ભરાતો દરબાર,
 ગવાતા ગીતો કૃષ્ણના ને ગવાતા ભૂપાલી અને મુલતાન રાગ.
 એ રાજમહેલમાં વીતી અગણિત રાતો, લગ્નોત્સવની.
 લાલ પોશાકમાં વિચરતા સેવકો ને રોશની દીપોત્સવની.
 આભૂષણ ને રાજવી પોશાકમાં શોભતા વરરાજા શરમાઈને બેસતા,
 યુવાન મિત્રો, કાનમાં એમના, ઇાનું ઘણું કહેતા.
 અને સામે, ગાતા રાગ સહાના, વ્રજલાલ બેસતા.
 રાજાના હૃદયે યાદ એ દિવસોની, ગીતોની અંકાઈ છે સ્પષ્ટ.
 બીજા કોઈ ગાયકને સાંભળતા નથી થતા હૈયે કોઈ સ્પંદન,
 નથી જાગી ઊઠતા કોઈ અતીતના સંસ્મરણ.
 પ્રતાપરાય જ્યારે જોતા કાશીનાથને, દેખાતું માત્ર માથું ધૂણતું,
 ગીત પછી ગીત – પણ એકે ય ન દિલમાં પડવા પાડતું.
 કાશીનાથે આરામ લેવા ગાન અટકાવ્યું.

(આગળ)

Pratap Ray smilingly turns his eyes to Baraj Lal.
 He puts his mouth to his ear and says,
 'Dear ustad, give us a song as song ought to be,
 this is no song at all.
 It's all tricks and games, like a cat hunting a bird.
 We used to hear songs in the old days,
 today they have no idea. Old Baraj Lal, white-haired,
 white turban on his head,
 bows to assembled courtiers and slowly takes his seat.
 He takes the tanpura in his wasted, heavily veined hand
 and with lowered head and closed eyes
 begins rag Yaman-kalyan.
 His quavering voice is swallowed by the enormous hall,
 it is like a tiny bird in a storm, unable to fly for all its tries.
 Pratap Ray, sitting to the left ,
 encourages him again and again:
 'Superb, bravo!' he says in his ear, 'sing out loud.'
 The courtiers are inattentive,
 some whisper amongst themselves,
 some of them yawn, some doze, some go off to their rooms;
 Some of them call to servants,
 'Bring the hookah, bring some pan.'
 Some fan themselves furiously and complain of the heat.
 They cannot keep still for a minute,
 they shuffle or walk about - the hall was quiet before,
 but every sort of noise has grown.
 The old man's singing is swamped,
 like a frail boat in a typhoon:
 Only his shaky fingering of the tanpura shows it is there.
 Music that should rise on its own joy from the depths
 of the heart is crushed by heedless clamour,
 like a fountain under a stone.
 The song and Baraj Lal's feelings go separate ways,
 but he sings for all he is worth,
 to keep up the honour of his king.
 One of the verses of the song
 has somehow slipped from his mind.
 He quickly goes back, tries to get it right this time.
 Again he forgets, it is lost,
 he shakes his head at the shame;
 He starts the song at the beginning - again he has to stop.
 His hand trembles doubly as he prays to his teacher's name.
 His voice quakes to with distress,
 like a lamp guttering in a breeze. (continued)

પ્રતાપરાયે હસીને વ્રજલાલ સામે જોયું.
 એમના કાનમાં ધીરેથી કહ્યું, 'પ્યારા ઉસ્તાદ, આ ન હતું કંઈ સંગીત.
 સાંભળાવો અમને કોઈ એવી ચીજ, જેમાં ગીત બની રહે ગીત.
 આ તો હતી ઉંદર-બિલાડીની રમત જેવી તાનની ગુલાંટ.
 પહેલાના દિવસોમાં સાંભળતા આપણે સંગીત, થવા દો એની છાંટ.'
 સફેદ વાળ પર સફેદ પાઘડીવાળા વૃદ્ધ વ્રજલાલ,
 બેસતા આસને, કરીને શ્રોતાજનને નમસ્કાર.
 કૃષ, ઊપસેલી નસોવાળા હાથમાં તાનપૂરો પકડી,
 નતમસ્તકે, બંધ આંખે, રહ્યા તે રાગ યમનકલ્યાણ છોડી.
 ધ્રૂજતો અવાજ એમનો, ડૂબી જતો વિશાળ સભાગૃહે,
 જેમ ન ઊડી શકતું નાનું પંખી તોફાને, અથાગ પ્રયત્ને.
 ડાબે બેઠા પ્રતાપરાય, પાનો ચડાવતા ફરી ફરી.
 'વાહ' 'વાહ', 'બડે અચ્છે' વગેરે વગેરે બોલી બોલી.
 બેધ્યાન શ્રોતાઓ ઘુસપુસ કરતા અંદર અંદર,
 કોઈ બગાસા ખાતા, કોઈ ઝોકા, ને કોઈ જતા ઊઠીને બહાર,
 કોઈ મંગાવતા હોકો ને કોઈ પાન,
 કોઈ ગરમીથી કંટાળતા ને નાંખતા પંખો, મેળવવા આરામ.
 સ્થિર નથી, સ્વસ્થ નથી કોઈ, શાંત નથી કોઈ,
 શાંત સભાગૃહે, જાત જાતની વાત કે અવાજ કરતા સૌ કોઈ.
 વૃદ્ધ ગાયકનું સંગીત ઘેરાયું, જાણે અંજાવાતે નાજુક નાવ,
 માત્ર ધ્રૂજતી આંગળી છોડી રહી તાનપૂરા પર સૂર,
 અંતરના ઊંડાણેથી આનંદથી સ્વયંભૂ પ્રગટતું સંગીત,
 કચડાતું અર્થહીન કોલાહલે, જેમ પથ્થર તળે કચડાતું ઝરણાનું ગીત.
 મન નથી, ધ્યાન નથી વ્રજલાલનું ગીતમાં,
 ગાઈ રહ્યા તે માત્ર તેમના રાજાનું માન રાખવા.
 ભૂલી જવાતી એકાદ કડી, લાખ પ્રયત્ને પણ યાદ ન આવતી,
 માથું ઝૂકતું શરમથી ને ગીત ફરી ગાતા શરૂઆતથી. ગુરુદેવને યાદ કરી પ્રાર્થનાથી,

He abandons the words of the song
and tries to salvage the tune,
but suddenly his wide-mouthed singing
breaks into loud cries.
The intricate melody goes to the winds,
the rhythm is swept away –
tears snap the thread of the song:
he weeps as he did as a child.
With brimming eyes,
king Pratap Ray tenderly touches his friend:
'Come, let us go from here,' he says with kindness and love.
They leave that festive hall
with its hundreds of blinding lights.
The two old friends go outside, holding each other's hands.
Baraj says with hands clasped, 'Master, our days are gone.
New men have come now,
new styles and customs in the world.
The court we kept is deserted – only the two of us are left.
Don't ask anyone to listen to me now,
I beg you at your feet, my lord.
The singer alone does not make a song,
there has to be someone who hears:
One man opens his throat to sing, the other sings in his mind.
Only when waves fall on the shore
do they make a harmonious sound;
Only when breezesshake the woods
do we hear a rustling in the leaves.
Only from a marriage of two forces
does music arise in the world.
Where there is no love, where listeners are dumb,
there never can be song.'

ગાન ભંગ-સોનાર-તરી-1894

English translation by William Radice.

ને તો યે ન યાદ આવતી ભુલાયેલી કડી.
ધૂજતો અવાજ વ્યાકુળતાથી, જાણે વાવાઝોડામાં ઝબૂકતી જ્યોત દીવાની,
શબ્દો ભૂલીને તે પ્રયત્ન કરતા જાળવવા બંદીશ નિશ્વાસની.
પણ અચાનક ગાયન પલટાતું ને બની રહેતું ચીસ.
બની બંદીશ બેસૂરી ને તાલ, બેતાલ.
આંસુથી તૂટી ગીતમાલાને વેરાઈ રહ્યા મોતી.
શરમથી ઢળ્યું શિષ એમનું ખોળામાં રહેલા તાનપૂરા ઉપર,
ગીતના વિસ્મરણે બાલ સહજ રુદન ધ્રુસકે ને ધ્રુસકે.
ભીની આંખે પ્રતાપરાયે કહ્યું કરુણા સભર અવાજે,
'ચાલો નીકળીએ હવે.'
શત શત પ્રજ્વલિત દીપકથી પ્રકાશિત સભાખંડમાંથી
પકડી એકબીજાના હાથ, બે મિત્રો નીકળ્યા એકબીજાના સહારાથી.
કહી રહ્યા વ્રજલાલ હાથ જોડી,
'નાથ, આપણા દિવસો પૂરા થયા.
હવે જગતમાં નવા માણસો, નવી રીત રસમ આવી છે.
આપણા દરબારમાંથી આપણે બે જ રહ્યા છીએ.
તમારે વગે પડીને વીનવું છું હવે કોઈને મારું ગાન સાંભળવા ન કહેશો.
સંગીત બને છે ગાયક અને શ્રોતા બંનેથી.
એક ગાતું ગળાથી તો બીજું મનથી.
મોજા જમીન પર પડે તો જ ઉદ્ભવે ઘુઘવાટ,
પવન હલાવે ડાળીને તો જ પાંદડામાં થાય સળવળાટ.
દુનિયામાં સંગીત જાગતું બે શક્તિના મિલનથી,
જ્યાં શ્રોતા લાગણી વિહીન ને પ્રેમ વિહીન છે, ત્યાં સંગીત નથી.'

The Gardener

-72-

With days of hard travail I raised a temple.
It had no doors or windows,
its walls were thickly built with massive stones.
I forgot all else, I shunned all the world,
I gazed in rapt contemplation
at the image I had set upon the altar.
It was always night inside,
and lit by the lamp perfumed oils.
The ceaseless smoke of incense
wound my heart in its heavy coils.
Sleepless, I carved on the walls fantastic figures
in mazy bewildering lines
-winged horses, flowers with human faces,
women with limbs like serpents.
No passage was left anywhere
through which could enter the song of birds,
the murmur of leaves, or hum of the busy village.
The only sound that echoed in its dark dome
was that of incantations which I chanted.
My mind became keen and still like a pointed flame,
my senses swooned in ecstasy.
I knew not how time passed
till the thunder-stone had struck the temple,
and a pain stung me through the heart.
The lamp looked pale and ashamed;
the carvings on the walls, like chained dreams,
stared meaningless in the light
as they would fain hide themselves.
I looked at the image on the altar.
I saw it smiling and alive with the living touch of God.
The night I had imprisoned
had spread its wings and vanished. ધુલ
સોનાર તરી-1894

-72-

દિવસોના દિવસો કાળી મજૂરી કરી મેં એક મંદિર ઊભું કર્યું.
એમાં એકે બારી કે બારણું ન હતું.
મહાકાય પાષાણોથી મજબૂત એની દીવાલો હતી.
બધું ભૂલીને, આખી દુનિયા છોડીને
હું તેમાં પધરાવેલી મૂર્તિની આરાધનામાં રત રહેતો.
મંદિરમાં હંમેશા રાત્રિ જ રહેતી. સુગંધિત તેલના દીવાથી પ્રકાશ થતો.
ધૂપની ધૂમ્રસેરોના વમળ મારા હૃદયને વીંટળાઈ વળતા.
નિદ્રાહીન રાત્રિની પાળોમાં
મેં દીવાલો પર ગુંચળાવાળી રેખાઓમાં અનેક માયાવી આકારો આંકેલા-
પાંખાળા ઘોડા, માનવમુખી ફૂલો, અને સર્પીલા અંગોવાળી સ્ત્રીઓ!
પંખીના ગીત, પાંદડાનો સળવળાટ કે ગામની પ્રવૃત્તિનો ગણગણાટ,
- કાંઈ પણ મંદિરમાં પ્રવેશી શકે એમ ન હતું.
એના અંધારા ઘુમટમાં માત્ર મારા મંત્રોચ્ચારના પડઘા સંભળાતા.
મારું મગજ સ્થિર અને તર્કશુદ્ધ હતું-જાણે એક અણીદાર જ્યોત!
મારી દ્વિયો આનંદમાં તરબોળ હતી. સમયનું મેં ભાન ગુમાવ્યું હતું.
અચાનક વીજળી પડી અને મારા દિલમાં ધ્રાસકો પડ્યો.
દીવો શરમાઈને ફિક્કો પડી ગયો.
ભીંતચિત્રો, બંધાયેલા સ્વપ્નની માફક પ્રકાશને અર્ધશૂન્ય નજરે જોઈ રહ્યા
-જાણે કે સંતાઈ જવા માંગતા હોય!
મેં મંદિરમાં પધરાવેલી મૂર્તિ સામે જોયું, તેના મુખ પર હાસ્ય હતું
અને પ્રભુના જીવંત સ્પર્શથી તેમાં પ્રાણ આવ્યો હતો.
જે રાત્રિને મેં કેદ કરી હતી હતી તે પાંખ પ્રસારી ઊડી ગઈ હતી.

The Gardener

-82-

We are to play the game of death tonight, my bride and I.
The night is black, the clouds in the sky are capricious, and
the waves are raving at sea.

We have left our bed of dreams, flung open the door and
come out, my bride and I.

We sit upon a swing,
and the storm winds give us a wild push from behind.

My bride starts up with fear and delight,
she trembles and clings to my breast.

Long have I served her tenderly.

I made for her a bed of flowers
and I closed the doors to shut out the rude light
from her eyes.

I kissed her gently on her lips
and whispered softly in her ears
till she half swooned in languor.

She was lost in the endless mist of vague sweetness.

She answered not to my touch,
my songs failed to arouse her.

Tonight has come to us
the call of the storm from the wild.

My bride has shivered and stood up,
she has clasped my hand and come out.

Her hair is flying in the wind, her veil is fluttering,
her garland rustles over her breast.

The push of death has swung her into life.

We are face to face and heart to heart, my bride and I.

ઝુલન

સોનાર તરી-1894

-82-

આજે અમે મોતની રમત રમવાના છીએ,

હું અને મારી વહાલી.

કાળી ડિબાંગ રાતે, મસ્ત વાદળો આકાશે અને ગર્જતા મોજા દરિયે.

છોડી પથારી સ્વપ્નોની અમારી,

મૂકી ખુલ્લાં દ્વાર, આવ્યાં અમે બહાર,

હું અને મારી વહાલી.

અમે બેઠા એક હીંચકે,

અને હચમચ્યા, ઝંઝાવાતી પવને દીધેલ આંચકે.

ચમકી ને ભયથી, થયરી અને વળગી મને પડી.

વર્ષોથી વહાલ વરસાવ્યું છે મેં એના પર,

સુવડાવી છે એને મેં સુગંધિત ફૂલોની સેજ પર,

રાખ્યાં છે કઠોર તેજ કિરણોને એની નજરની બહાર.

મૃદુ ચુંબને, ઋજુ ગુંજને, સરી તે સ્વપ્ને.

ખોવાઈ તે મધુરના અનંત ધુમ્મસે.

મારું ગીત કે મારો સ્પર્શ ન સ્પર્શતા તેને.

આજે બોલાવે પ્રચંડ ઝંઝાવાત અમને,

મારી વહાલી કાંપતી, થતી ઊભી અને હાથ મારો થામતી,

હવામાં એના વાળની લટ ઊલઝતી,

ફરફર થતો ઘૂંઘટ અને કંઠે માળા વીખરાતી.

મોતના આંચકે એને જીવનમાં ધકેલી છે.

આજે છીએ અમે એકબીજાની સન્મુખ, સહૃદય,

હું અને મારી વહાલી.

Poems

-9-

Bonds ? Indeed they are bonds,
this love and this hope in our hearts.
They are as mother's arms pressing the child
to the warmth of her bosom.
Thirst ? Yes, it is the thirst which leads life
to each source of its joy
in the breasts of the eternal mother.
Who would take from the child
this thirst of his growing life
and break through the bonds
of the mother's encircling arms ?

બંધન
સોનાર તરી-1894

-9-

બંધન ?

સાચે જ બંધન છે,
આપણા હૃદયમાં રહેલા પ્રેમ અને આશા.
બાળકને પોતાની હુંફ આપવા છાતી સરસો ચાંપતા
માના હાથ જેવા આ બંધન છે.

તૃષ્ણા ?

શાશ્વતીના અંતરના આનંદના સ્ત્રોત તરફ
જીવનને લઈ જાય છે આ તૃષ્ણા.
બાળક પાસેથી કોણ લઈ શકે વિકસતા જીવનની તૃષ્ણા ?
કોણ તોડી શકે માના વળગેલા હાથનું બંધન ?

The Fugitive

1-12

You, like a rivulet swift and sinuous, laugh and dance,
and your steps sing as you trip along.

I, like a bank rugged and steep,
stand speechless and stock-still and darkly gaze at you.

I, like a big, foolish storm,
of a sudden come rushing on

and try to rend my being
and scatter it parcelled in a whirl of passion.

You, like the lightning's flash slender and keen,
pierce the heart of the darkness,
to disappear in a vivid streak of laughter.

તોમાર ઓ આમાર

સોનાર તરી-1894

1-12

તું છે ખળખળ, નટખટ ઝરણા જેવી, નાચતી ને હસતી,
ગાતાં તારાં પગલાં, જ્યારે તું કૂદતી.

હું - એક કઠોર, કઠિન કિનારો - વાણીવિહીન, ઊભો,
ને અંધકારમાં તને ટગર ટગર નીરખતો.

હું એક તુમુલ, મૂઢ ઝંઝાવાતની જેમ આવતો
ને મારા અસ્તિત્વને આવેગના વમળમાં વિખરાવતો.

તું, ધારદાર દામિનિ, અંધકારનું હાઈ વીંધતી
ને પ્રત્યક્ષ હાસ્યમાલામાં અદ્રશ્ય થતી.

The Fugitive

3-32

I feel that my heart will leave its own colour
in all your scenes, O Earth, when I bid you farewell.
Some notes of mine will be added
to your seasons' melody,
and my thoughts will breathe unrecognised
through the cycle of shadows and sunshine.
In far-distant days
summer will come to the lovers' garden,
but they will not know
that their flowers have borrowed an added beauty
from my songs,
nor that their love for this world
has been deepened by mine.

બસુંધરા
સોનાર તરી-1894

3-32

હે ધરતી, મારી વિદાયના સમયે, મારું હૈયું મૂકતું જશે એના રંગ,
તારા દરેક દ્રશ્યમાં.
મારા કોઈક સૂર વાગશે તારી ઋતુની બંદીશમાં
અને મારા અદ્રશ્ય વિચારોનો શ્વાસ,
પથરાશે અજવાળા અને અંધકારના ચક્રમાં.
વર્ષો પછી આવશે વસંત પ્રેમના ઉદ્યાનમાં
અને કોઈના જાણ્યા વિના,
મારા ગીતોનું સૌંદર્ય પાંગરશે પુષ્પોમાં
ને મારા પ્રેમથી ઘેરો થશે તેમનો પ્રેમ આ જગતમાં.

The Fugitive

3-33

My eyes feel the deep peace of this sky,
and there stirs through me
what a tree feels when it holds out its leaves
like cups to be filled with sunshine.
A thought rises in my mind,
like the warm breath from grass in the sun;
it mingles with the gurgle of lapping water
and the sigh of weary wind in village lanes -
the thought that I have lived
along with the whole life of this world
and have given to it my own love and sorrows.

બસુંધરા

સોનાર તરી-1894

3-33

પર્ણપાત્રે પ્રકાશ રેડાતા, વૃક્ષને જે અનુભુતિ,
આકાશેથી આંખે ટપકતી ગહન શાંતિથી, તે જ મને થતી.
તડકામાં ઘાસમાંથી નીકળતા હુંફાળા આસની જેમ
ઊભરાતો મારા મનમાં એક વિચાર,
-જીવ્યો છું હું આ જગત સમસ્તના જીવનમાં
ને ધર્યા છે તેને મેં મારા પ્રેમ અને વેદના -
ને ભળી જતો તે ખળખળ વહેતા જળમાં
ને ગામડાની ગલીમાં અટવાતા પવનના નિઃશ્વાસમાં.

The Fugitive-1919?

24

I forget the day when you entered my heart
and took your seat as a queen.
Your smile was like sunlight mellowed with dew,
your voice had the peace of the midnight river
when the boats are moored by the bank.
I felt the endless depth of your eyes
where light was one with darkness.
I do not know if it was the season of mango flowers
and if the birds sang in meaningless mirth.
But the blue in the sky deepened,
and a wind through the jasmines spoke of a joy
that had the secret of an unnamed sadness.

માનસ સુંદરી
સોનાર તરી-1894

24

મારા હૃદયમાં પ્રવેશીને સામ્રાજીના સિંહાસન પર તું બેઠી,
એ દિવસ મને યાદ નથી.
ઝાકળથી કોમળ થયેલા સૂર્યપ્રકાશ જેવું હતું તારું સ્મિત,
મધરાતે, જ્યારે બધી જ હોડી ઘાટ પર બંધાતી,
ત્યારે નદીમાં ફેલાતી શાંતિ જેવો હતો તારો અવાજ,
અને મેં અનુભવ્યું તારી આંખોનું ઊંડાણ,
જ્યાં અજવાળું એક થતું અંધકાર સાથે.
મને યાદ નથી એ વસંત ઋતુ હતી કે નહીં,
પણ નીલાકાશ થોડું ઘેરું થયું હતું
અને જુદાંથી લહેરાતો પવન વાતો કરતો હતો,
એક આનંદની, જેમાં છૂપાયું હતું રહસ્ય -એક અનામી ઉદાસીનું.

Like an intense and lonely full moon night,
you dwell in my heart without a murmur.
Like night, with pride,
you pervade my life, my youth, my entire being.
Your eyes are tired keeping awake alone.
The shadow of your veil wraps me.
Like night, with fragrance,
you fill my sorrows, my pain, all my fulfilled dreams.

English translation by Shailesh Parekh

તુમી રબે નીરબે - ૧૮૯૫

ગીતબિતાન-૨:૬૦

ગાઢ, એકાકી પૂર્ણિમાની રાત્રિ જેવી તું,
રહેશે ચૂપચાપ મારા હૃદયમાં.
મારું જીવન, મારું યૌવન, મારું અખિલ અસ્તિત્વ
રાત્રિ જેવી તું, ગૌરવથી ભરી દેશે.
તારી કરૂણ આંખો એકલા જાગીને થાકશે.
તારા પાલવનો છાયો મને ઢાંકશે.
મારું દુઃખ, મારી વેદના, મારાં સાકાર શમણાં
રાત્રિ જેવી તું, સૌરભથી ભરી દેશે.

Poems

-17-

Ceaseless is the welter of rain that wearies the sky.
Alas for the forsaken! Alas for the Homeless wanderer!
The shrieks of the wind die away in sobs and sighs.
What flying phantom does it pursue
across the pathless wild?
The night is hopeless like the eyes of the blind.
Alas for the forsaken! Alas for the homeless wanderer!
The waves are frantic in the river
lost In the shoreless dark.
The thunder growls, the lightning flashes its teeth.
The lights of the stars are dead.
Alas for the forsaken! Alas for the homeless wanderer!

ઝર ઝર બરિશે બારીધારા - ૧૮૯૫
ગીતબિતાન-2:28

-17-

ઝરઝર ઝરતી, આકાશને થકવતી, મૂશળધાર વર્ષાધારા,
હાય, આ મિત્રવિહીન, બેઘર બિચારા!
ડૂસકે ને નિઃશ્વાસે વીલાતા આ પવનના સુસવાટા,
પથવિહીન વેરાનમાં ક્યા ઊડતા આકારોને શોધતા?
આંધળાની આંખ શી આશા વિહીન, અંધારી- આ નિશા,
હાય, આ મિત્રવિહીન, બેઘર બિચારા!
તટવિહીન અંધકારે ખોવાયેલી સરિતામાં મોજા ઘૂઘવતા,
કચકચાવીને દાંત ચમકતા વીજળીના ને ઘનવાદળ ગર્જતા,
લુપ્ત આજ પ્રકાશકિરણ તારકોના
હાય, આ મિત્રવિહીન, બેઘર, બિચારા!

Poems

-18-

You have watched all night alone,
your eyes are tired, sweet one !
The light of the lamp has paled,
it flickers in the breeze of the dawn.
Wipe away your tears, my friend,
and draw up the veil over your breast.
The autumn morning is still,
the smell of the woods is in the air,
the grassy path is caressingly tender.
Let the wreath of the forlorn night
lie crumpled upon the bed.
Come out in the world of the morning,
gather fresh flowers in your skirt
and put on new blossoms in your hair.

આહા જાગી પોહાલો વિભાવરી - ૧૮૯૫

ગીતબિતાન-2:139

-18-

આખી રાત એકલા જાગીને થાકી છે તારી આંખો, વહાલી.
ફિક્કો પડેલો દીવાનો પ્રકાશ, પ્રભાતના પવનમાં ઝબૂકે છે.
દોસ્ત, આંખો લૂછીને પાલવ સરખો કર.
શરદની સવારની સ્થિર શાંતિમાં જંગલની સુગંધ ફેલાઈ છે.
કોમળ હરિયાળી વહાલથી નોતરું આપે છે.
તરછોડાયેલી રાતનો ચૂંથાયેલો હાર ચાદર પર રહેવા દે.
પ્રભાતની દુનિયામાં પગ મૂક,
તાજા ફૂલોને ભેગા કરી તારા માથામાં ગૂંથ.

Poems

-13-

Little songs and little things
come to my mind this morning.

I seem to be floating on a stream in a boat,
passing by the world on both banks.

Every little scene gives a sigh and says,
"I go."

World's pleasure and pain, like brother and sister,
lift their pathetic eyes upon my face from afar.

Homely love peeps from her cottage corner
to give me her passing glance.

With eager eyes I gaze from my heart's window
on to the heart of the world.

And feel that with all its good and bad, it is lovable.

ધરાતલ

ચૈત્રાલિ-1896

13

આજે સવારથી મને જોડકણાં અને

વિચિત્ર વસ્તુઓ યાદ આવે છે.

હું હોડીમાં બેસીને પ્રવાહમાં વહેતો જાઉં છું.

અને દુનિયા બંને કિનારે પસાર થતી જાય છે.

દરેક દશ્ય નિસાસો નાંખીને કહે છે, 'હું જાઉં છું.'

ભાઈ અને બહેન સમા દુનિયાના સુખ અને દુઃખ,

તેમની વિષાદમય આંખે દૂરથી મને જોઈ રહે છે.

તેની મઢૂલીમાંથી ડોકિયા કરતો પ્રેમ મને પસાર થતો જોઈ રહે છે.

મારા અંતરની બારીમાંથી આતુર નયને

હું દુનિયાના હાદ પર નજર નાંખું છું.

એના બધા જ ગુણદોષો સાથે, દુનિયા મને વહાલી લાગે છે.

Poems

-12-

At youth's coronation, Kalidasa,
you took your seat, your beloved by your side,
in Love's primal paradise.
Earth spread its emerald-green carpet beneath your feet,
the sky held over your heads its canopy
gold-embroidered;
the seasons danced round you
carrying their wine cups of varied allurements,
the whole universe yielded itself
to your loneliness of delight,
leaving no trace of human sorrows and sufferings
in the immense solitude of your bridal chamber.
Suddenly God's curse descended from on high
hurling its thunderbolt of separation
upon the boundless detachment of youth's egotism.
The seasons' ministry in a moment was ended
when the veil was wrenched from love's isolation,
and on the tear-misted sky appeared the pageantry
of the rainy world of June
across which journeyed the sad notes of bereaved heart
towards a distant dream.

ઋતુસંહાર-મેઘદૂત
ચૈતાલિ-1896

-12-

કાલિદાસ, યૌવનના રાજ્યાભિષેકે
સ્થાન તમારું પ્રિયતમની સાથે, પ્રેમના સ્વર્ગે.
પગ તળે પથરાયો હરિયાળો ગલીચો ધરતીનો,
માથે સુવર્ણજડિત ચંદરવો આકાશનો,
વિવિધ વાનગી લઈ આસવપાત્રે,
ઋતુઓ ધૂમતી ગરબે.
તમારા અભિસારના એકાંતે, માનુષી વેદના કે વ્યથાનો પડછાયો ન પડે,
માટે સમસ્ત વિશ્વ આનંદે.
એકાએક આકાશેથી ઊતર્યો અભિષાપ ઈશ્વરનો,
વજ્રઘાત વિરહને, યૌવનના અહંકારને.
ક્ષણભરમાં સંકેલાઈ ઋતુની સભા.
જ્યારે ઊપડ્યો ઘુંઘટ પ્રેમના એકાંતવાસથી
અને અશ્રુસભર આકાશે દર્શન અષાઢના ઘનશ્યામ જગતના.
એ આકાશે યાત્રા તમારા વિરહી હૈયાના ગમગીન સૂરોની -
એક દૂર સુદૂરના સ્વપ્ન પ્રતિ

Poems

-14-

Thou ocean of things, they say,
in thy dark depths
there are pearls and gems without end.
Many a diver learned in the sea is seeking for them.
But I care not to join in their search.
The light that flashes on your surface,
the mystery that heaves on your bosom,
the music that maddens your waves,
and the dance that trips on your foam,
are enough for me.
If ever I am weary of them,
I will plunge into your unfathomed bottom
where there is death, or the treasure.

तत्त्व ओ सौंदर्य
चैतानि-1896

14

તું તો સામગ્રીનો સાગર છે.
કહે છે કે તારા પેટાળમાં અઢળક રત્નો છે
અને અનેક મરજીવા તે શોધવા ડૂબકી મારે છે.
પણ મને તે શોધની પરવા નથી.
મારે માટે તો
તારી સપાટી પર ચમકતો પ્રકાશ,
તારા મોજા પર ગર્જતું સંગીત,
તારા ફીણ પર ઝૂલતું નૃત્ય
પૂરતાં છે.
જ્યારે તેનાથી થાકીશ
ત્યારે કૂદી પડીશ તારા અગાધ ઊંડાણમાં,
જ્યાં મળશે મને મોત કે પછી તારો ખજાનો!

The Gardener

-74-

In the world's audience hall,
the simple blade of grass sits on the same carpet
with the sunbeam and the stars of midnight.

Thus my songs share their seats
in the heart of the world
with the music of the clouds and forests.

But, you man of riches,
your wealth has no part
in the simple grandeur of the sun's glad gold
and the mellow gleam of the musing moon.

The blessing of the all-embracing sky is not shed upon it.

And when death appears,
it pales and withers and crumbles into dust.

ૐશ્વર્ય
ચૈતાલિ-1896

-74-

આ દુનિયાના રંગમંચે, બેઠા એક જ ગલીચે,
સીધું, સાદું, લીલું તરણું, કિરણ રવિનું અને તેજ તારા કેરું.

ને તેમ જ

દુનિયાના હૈયે એક સાથે બેસતાં
મારાં ગીત અને વન, વાદળનું સંગીત.

પણ

સુવર્ણમય સૂર્ય કે મૃદુ ચંદ્ર તેજની સેજે,
નથી સ્થાન કોઈ સંચિત સમૃદ્ધિને,
નથી આશિષ સર્વવ્યાપી આકાશનાં એને

અને

અંત જ્યારે આવે છે,
ત્યારે એ ઝંખાઈ, કરમાઈ અને ધૂળે મળે છે.

Gitanjali

-92-

I know that the day will come
when my sight of this earth shall be lost,
and life will take its leave in silence,
drawing the last curtain over my eyes.
Yet stars will watch at night, and morning rise as before,
and hours heave
like sea waves casting up pleasures and pains.
When I think of this end of my moments,
the barrier of the moments breaks
and I see by the light of death
thy world with its careless treasures.
Rare is its lowliest seat, rare its meanest of lives.
Things that I longed for in vain and things that I got
-let them pass.
Let me but truly possess the things
that I ever spurned and overlooked.

દુર્લભ જન્મ
ચૈતાલિ-1896

-92-

હું જાણું છું કે એક દિવસ આ સૃષ્ટિનું દર્શન લુપ્ત થશે
અને મારી આંખો પર પડદો પાડી, ચેતના શાંતિથી વિદાય લેશે.
છતાં યે રાત્રે તારા ચમકશે અને પહેલાની જેમ જ સવાર પડશે
સમય દરિયાના મોજાની માફક ઘુઘવશે
અને સુખ દુખની ઘટમાળ ચાલતી રહેશે.
હું જ્યારે મારી અંતિમ ક્ષણનો વિચાર કરું છું
ત્યારે સમયનો અવરોધ તૂટી જાય છે અને મૃત્યુના પ્રકાશમાં મને દેખાય
છે તારી સૃષ્ટિની સમૃદ્ધિ
- વિરલ છે એનું નીચામાં નીચું સ્થાન, વિરલ છે એનું ક્ષુદ્રતમ જીવન.
જેની મેં વ્યર્થ આશા રાખી હતી અને જે મેં મેળવ્યું હતું,
તે બધું જ ભલે વિલીન થતું.
જેની મેં સદા તિરસ્કાર અને ઉપેક્ષા કરી
તે સઘળું હું સાચા સ્વરૂપમાં પામું.

Lover's Gift

-4-

She is near my heart as the meadow-flower to the earth;
she is sweet to me as sleep is to tired limbs.
My love for her is my life flowing in its fullness,
like a river in autumn flood,
running with serene abandonment.
My songs are one with my love,
like the murmur of a stream,
that sings with all its waves and currents.

પલ્લીગ્રામે
ચૈતાલિ-1896

-4-

જેમ વનફૂલ ધરતીની, તેમ સમીપ તે મારા મનને.
જેમ નિદ્રા થાકેલા શરીરને, તેવી મીઠાશ તેની મારે માટે.
શરદમાં વહેતી સૌમ્ય, સભર નદીના પ્રવાહ જેવો મારો જીવનપ્રવાહ
- એ જ મારો પ્રેમ એને માટે.
પોતાના તરંગો અને પ્રવાહથી ગાતા, ઝરણા ખળખળ વહેતા,
તેમ જ મારા ગીતો અને મારો પ્રેમ, એકબીજામાં ઓગળતા.

Lover's Gift

-5-

I would ask for still more,
if I had the sky with all its stars,
and the world with its endless riches;
but I would be content
with the smallest corner of this earth
if only she were mine.

સીમા
ચૈત્રાલિ-1896

-5-

મારી પાસે તારા સભર આકાશ હોત
અને
અખૂટ સમૃદ્ધિ ભરી સમસ્ત સૃષ્ટિ પણ હોત
તો પણ
હજુ વધારાની આશા રાખત.
પણ, હોત જો મારો
આ પૃથ્વીનો ઝીણો કણ,
તો તેનાથી મને સંતોષ થાત.

Lover's Gift

28

I dreamt that she sat by my head,
tenderly ruffling my hair with her fingers,
playing the melody of her touch.
I looked at her face and struggled with my tears,
till the agony of unspoken words
burst my sleep like a bubble.
I sat up
and saw the glow of the Milky Way above my window,
like a world of silence on fire,
and I wondered if at this moment
she had a dream that rhymed with mine.

સ્વપ્ન
ચૈત્રાલિ-1896

28

મને સ્વપ્ન આવ્યું;
મારી પાસે બેસીને તે તેના સ્પર્શનું ગીત ગાતા, ગાતા
તેની કોમળ આંગળી મારા વાળમાં ફેરવતી હતી.
મહામુશકેલીથી મારા આંસુ રોકી હું તેનું મોં જોઈ રહ્યો.
—અચાનક, વણબોલ્યા શબ્દોની વેદનાથી
પરપોટાની જેમ મારી ઊંઘ ઊડી ગઈ.
બેઠા થઈને બારીની બહાર જોયું તો દેખાયો,
પ્રજ્જ્વલિત મૌન જેવો નિહારિકાનો તેજપુંજ
અને મને વિચાર આવ્યો;
આ ક્ષણે એને પણ મારા સ્વપ્ન સાથે તાલ મિલાવતું સ્વપ્ન આવતું હશે?

The Gardener

-9-

When I go alone at night to my lover-tryst,
birds do not sing, the wind does not stir,
the houses on both sides of the street stand silent.
It is my own anklets that grow loud at every step
and I am ashamed.

When I sit on my balcony and listen for his footsteps,
leaves do not rustle on the trees,
and the water is still in the river
like the sword on the knees of a sentry fallen asleep.

It is my own heart that beats wildly
I do not know how to quiet it.

When my love comes and sits by my side,
when my body trembles and my eyelids droop,
the night darkens, the wind blows out the lamp,
and the clouds draw veils over the stars.

It is the jewel at my own breast that shines
and gives light.

I do not know how to hide it.

ગૃહશત્રુ
ચિત્રા-1896

9

નીસરું હું જ્યારે, એકાકી રાત્રે, અભિસારે,
ન સંભળાય પંખીનું ગાન, ન સમીરની લહેર,
નીરવ શાંતિમાં ડૂબ્યા રસ્તાની કોરના ઘરેઘર,
પ્રતિ પગલે રણકતો માત્ર નિજ નૂપુર ઝંકાર.

ઝરૂખે બેસી, કાન માંડું, સાંભળવા પગરવ,
સ્તબ્ધ પર્ણો વૃક્ષે અને સરિતાએ સલિલ લહેર,
જાણે સુષુપ્ત સંત્રીખોળે તોળેલ તલવાર,
ન જાણું ઉપચાર, હૈયે થતો ઝંઝાવાતી ધબકાર.

આવે પ્રેમ મારો અને બેસે મારી પાસે,
કંપે અંગ અંગ ને ઢળે પોપચાં શરમે.
અંધારી રાત્રે, પવનથી હોલવાતો દીવો,
જેમ ઘન ઘુંઘટે ઢંકાતો તારો.

ન જાણું, કેમ સંતાડું, ઝળહળતા અંતરદીવડને!

The Gardener

-85-

Who are you, reader,
reading my poems an hundred years hence ?
I cannot send you one single flower
from this wealth of the spring,
one single streak of gold from yonder clouds.
Open your doors and look a broad.
From your blossoming garden
gather fragrant memories of the vanished flowers
of an hundred years before.
In the joy of your heart
may you feel the living joy
that sang one spring morning,
sending its glad voice across an hundred years.

1400 સાલ
ચિત્રા-1896

-85-

મારી કવિતાઓ સો વર્ષ પછી વાંચનાર,
તું કોણ છું ?
આ વાસંતી વૈભવનું એક પણ ફૂલ
કે એક પણ સુવર્ણ કિરણ
વાદળોની પાર, હું તને ન મોકલી શકું.
તારા દરવાજા ખોલ અને બહાર જો.
તારા બગીચાની હરિયાળીમાંથી
સો વર્ષ પહેલાં અલોપ થયેલાં ફૂલોની
મધમઘતી યાદોને ભેગી કર.
પછી,
તારા અંતરના આનંદમાં માણીશ
સદાનંદે એક વસંતની સવારે છોડેલું ગીત
અને આવશે એનો અવાજ,
સો વર્ષોની પાર.

Poems*

-11-

Thou art the innermost Spirit of my being,
art thou pleased, Lord of my Life?
For I gave to thee
my cup filled with all the pain and delight
that the crushed grapes of my heart had surrendered,
I wove with the rhythm of colours and songs
the cover for thy bed,
and with the molten gold of my desires I fashioned
playthings for thy passing hours.
I know not why thou chocest me for thy partner,
Lord of my life!
Dist thou store my days and nights,
my deeds and dreams for the alchemy of thy art,
and string in the chain of thymusic
my songs of autumn and spring,
and gather the flowers from my mature moments
for thy crown?
I see thine eyes gazing at the dark of my heart,
Lord of my life,
I wonder if my failures and wrongs are forgiven.
For many were my days without service
and nights of forgetfulness;
futile were the flowers
that faded in the shade not offered to thee.
Often the tired strings of my lute slackened
at the strain of thy tunes.
And often at the ruin of wasted hours
my desolate evenings were filled with tears.

(continued)

-11-

જીવન-દેવતા

મારા અસ્તિત્વના અંતરતમ આત્મા,
હે જીવન-દેવતા,
તમે મારાથી પ્રસન્ન છો?
મારા હૃદયના નિયોડ સમા
સુખ અને દુઃખથી ભરેલું પાત્ર મેં તમને ધર્યું છે.
તમારે માટે રંગ અને ગીતોથી તાલબદ્ધ ચાદર મેં વણી છે.
તમારે માટે રમકડાં બનાવ્યાં છે.
હે જીવન-દેવતા, હું નથી જાણતો કે તમે
મને તમારા સાથી તરીકે કેમ પસંદ કર્યો છે.
તમે તમારી કળાની કરામત માટે
મારા દિવસ, રાત, કર્મ અને સ્વપ્ન સંઘર્ષો છે
અને તમારા સંગીતમાં મારા વર્ષા અને વસંતના ગીતો ગૂંથ્યા છે.
અને મારી અમૂલ્ય ક્ષણોના ફૂલો તમારા હાર માટે ભેગા કર્યા છે .
હે જીવન-દેવતા,
તમારી નજર મારા હૃદયના અંધારા ઊંડાણ પર છે
અને હું નથી જાણતો કે
મારી ક્ષતિ અને દોષને તમે દરગુજર કર્યા છે કે નહીં.
પૂજા વિનાના દિવસો અને વિસ્મરણની રાતો ઘણી વીતી ગઈ છે.
તમને ન ધરાયેલા અને કરમાઈ ગયેલા ફૂલો વ્યર્થ ગયા છે.
તમે મેળવેલા વીણાના તાર ઊતરી ગયા છે.
અને વીણા બેસૂરી બની ગઈ છે.
વ્યર્થ સમયની યાદમાં મારી અશ્રુસભર સાંજ વીતે છે.

(આગળ)

But have my days come to an end at last,
Lord of my life,
while my arms round thee grow limp,
my kisses losing their truth?
Then break up the meeting of this languid day.
Renew the old in me in fresh forms of delight;
and let the wedding come once again
in a new ceremony of life.

જીવન દેવતા

ચિત્રા-1896

* this fuller English version appeared in 'Religion of Man.'

હે જીવન-દેવતા,
હવે તમને આલિંગન દેતા મારા હાથ શિથિલ થાય છે.
આખરે મારા દિવસો પૂરા થયા ?
તો પછી આ દિવસની મુલાકાતનો અંત લાવો.
આનંદને નવા દેહે પુનર્જીવિત કરો.
અને નવજીવનમાં આપણા પુનર્લગ્નનો ઉત્સવ ઉજવીએ.

Lover's Gift

-27-

I filled my tray with whatever I had, and gave it to you.
What shall I bring to your feet tomorrow, I wonder?
I am like the tree that, at the end of the flowering
summer, gazes at the sky with its lifted branches
bare of their blossoms.
But in all my past offerings is there not a single flower
made fadeless by the eternity of tears?
Will you remember it and thank me with your eyes
when I stand before you with empty hands
at the leave-taking of my summer days?

શેષ ઉપહાર
ચિત્રા-1896

-27-

મારા સર્વસ્વથી ભરીને થાળ આખો તને ધરી દીધો
અને પછી વિચારી રહ્યો કે કાલે સવારે તારા ચરણે શું ધરીશ ?
હું તો છું ફૂલોની મોસમના અંતે,
ફૂલ વિનાની ડાળી ઊંચી કરીને આકાશની સામે તાકી રહેલા વૃક્ષ જેવો!
પણ મારી પહેલા આપેલી ભેટમાં એક પણ ફૂલ એવું નથી
કે જે શાશ્વત અશ્રુના સ્પર્શથી સદાબહાર બની ગયું હોય ?
મારી વસંતના દિવસોની વિદાયના સમયે
હું તારી સામે ખાલી હાથે ઊભો રહીશ
ત્યારે તું એને યાદ રાખી અને આંખોથી મારો આત્માર માનજે.

Lover's Gift

38

The current in which I drifted ran rapid and strong
when I was young.

The spring breeze was spendthrift of itself,
the trees were on fire with flowers;
and the birds never slept from singing.

I sailed with giddy speed,
carried away by the flood of passion;
I had no time to see and feel
and take the world into my being.

Now that youth has ebbed and I am stranded on the
bank, I can hear the deep music of all things,
and the sky opens its heart of stars.

પ્રૌઢ

ચિત્રા-1896

-38-

યૌવનમાં હું વહેતો હતો પ્રચંડ પ્રવાહમાં.
વસંત ખીલી હતી સોળે કળાએ, વૃક્ષો સળગ્યાં હતાં પુષ્પમંજરીથી
અને પંખી ગાઈ રહ્યાં હતાં આરામ વિના.
આવેગના પ્રવાહમાં સડસડાટ વહેતા, વહેતા સમય ન હતો જોવાનો,
અનુભવવાનો કે દુનિયાને માણવાનો.
હવે ઉતરતા યૌવને જ્યારે હું કિનારા પર એકલો પડ્યો છું,
ત્યારે મને સંગીત સંભળાય છે
અને આકાશનું તારાસભર હાઈ મારે માટે ખુલે છે.

Lover's Gift

-56-

The evening was lonely for me,
and I was reading a book till my heart became dry,
and it seemed to me that beauty was a thing
fashioned by the traders in words.
Tired I shut the book and snuffed the candle.
In a moment the room was flooded with moonlight.
Spirit of beauty, how could you,
whose radiance over brims the sky,
stand hidden behind a candle's tiny flame?
How could a few vain words from a book
rise like a mist,
and veil her
whose voice has hushed the heart of earth
into ineffable calm?

પૂર્ણિમા
ચિત્રા-1896

-56-

સાંજે હું એકલો હતો અને ચોપડી વાંચતો હતો.
વાંચીને કંટાળ્યો અને મને થયું કે
સૌંદર્ય એ તો શબ્દોના સોદાગરનું સર્જન છે.
ચોપડી બંધ કરીને મીણબત્તી બૂઝાવી.
ક્ષણમાં રૂમમાં ચાંદની છવાઈ ગઈ.
જેનું તેજ આખા આકાશમાં ઊભરાય છે
તેવું સૌંદર્ય એક મીણબત્તીની પાછળ કેવી રીતે સંતાઈ શકે?
જેના અવાજથી આખી દુનિયામાં શાંતિ છવાય છે
તેને ધુમ્મસ માફક ઊભરાતા થોડા નકામા શબ્દો ઢાંકી શકે?

The Fugitive-1919?

-25-

Lovers come to you, my Queen,
and proudly lay their riches at your feet,
but my tribute is made up of unspoken words
and dreams unfulfilled.

Shadows have stolen into the heart of my world
and the best in me has lost its light.

While the fortunate laughs at my penury,
I ask you to give to my failings the value of your tears,
making precious their incompleteness.

The instrument I bring to you is silent.
You know I neither trifled or strayed from the path.

I strained to reach the note,
which was too high in my heart,
and thus the strings broke.

While masters laugh at the snapped cords,
I ask you to take my lute in your hands
and fill with your own songs the emptiness of its music.

સાધના

ચિત્રા-1896

-25-

રાણી મારી, પ્રેમી ધરતા તેમની સમૃદ્ધિ તારા ચરણે,
પણ ઉપહાર મારો - વણબોલ્યા શબ્દો અને અધૂરાં શમણાં.

મારા જગતના હાઈમાં છવાયા ઓછાયા,

ને મારા સર્વોત્તમનો પ્રકાશ ખોવાયો.

ભાગ્યવાન હસતા મારા દારિદ્ર્યને ને હું વિનવું તને,

મારી અપૂર્ણતા, મારી ક્ષતિ, બનતી અમૂલ્ય તવ અશ્રુ સિંચને.
જાણે છે તું કે નથી હું માર્ગ ભૂલ્યો કે નથી ક્ષુલ્લકમાં સમય વીતાવ્યો,

પણ છે નીરવ તને ધરેલું વાદ્ય મારું,

હૃદયના તીવ્ર સૂરને છેડવાના અથાગ પ્રયત્ને તાર એના તૂટ્યા,

ઉસ્તાદો હસતા આ તૂટેલા તારને, ને હું વિનવું તને,

- ઊપાડી મારું વાદ્ય, ભરી દે એના સંગીતના ખાલીપો,

તારા પોતાના ગાને.

The Fugitive-1919?

-31-

Whence do you bring your unquiet, my love?
Let my heart touch upon yours
and kiss out the pain from your silence.
The dark night has left for us only this sky
within our shut doors,
that love may build a new world for us two,
lighted by this solitary lamp.
We have for our music but a single reed
to share between our lips,
for our crown only one garland
with which you must bind my hair
after I have put it on your forehead.
Tearing the veil from my breast
I shall make our bed on the floor;
and one kiss and one sleep of bliss
will fill our small world that is boundless.

સાંત્વના
ચિત્રા-1896

-31-

શાને અધીર, શાને ચંચળ, વહાલા?
હૈયું મારું સ્પર્શતું તારું ને ચૂમતું તારી વેદનાને,
અંધારી રાત્રિમાં શેષ આપણે માટે આ આકાશ બંધ બારણે,
જેથી પ્રેમ સર્જે નવ જગત આપણે માટે જ્યાં આ એકાકી દીપક પ્રકાશે.
આપણા સંગીત માટે માત્ર એક સૂર, તારા ને મારા અધરે.
સરતાજ માટે હાર એક, જે ગૂંથવો તારા ને મારા શિરે.
મારો પાલવ બિછાવી ફર્શ પર સજાવું શય્યા,
એક ચુંબન, એક પરમાનંદ સભર શયન,
ને નાનું આ અસીમ જગત આપણું -ઝળાહળા!

Deity of the ruined temple!
 The broken strings of vina sing no more your praise.
 The bells in the evening
 proclaim not your time of worship.
 The air is still and silent about you.
 In your desolate dwelling
 comes the vagrant spring breeze.
 It brings the tidings of flowers -
 the flowers that for your worship are offered no more.
 Your worshipper of old wanders
 ever longing for favour still refused.
 In the eventide,
 when fires and shadows mingle with the gloom of dust,
 he wearily comes back to the ruined temple
 with hunger in his heart.
 Many a festival day comes to you in silence,
 deity of the ruined temple.
 Many a night of worship goes away with lamp unlit.
 Many new images are built by masters of cunning art
 and carried to the holy stream of oblivion
 when their time is come.
 Only the deity of the ruined temple remains
 unworshipped in deathless neglect.

ભગ્ન મંદિર

કલ્પના-1900

ઓ ભગ્ન મંદિરના દેવતા,
 વીણાના તૂટેલા તાર, નથી તમારી સ્તુતિ ગાતા.
 નથી ઘંટારવ આરતી - પૂજનનો સાંજે.
 ચોમેર સ્તબ્ધ શાંતિ - ન કોઈ હલચલ,
 આવતો હજી એ વાસંતી પવન તમારા નિર્જન આવાસે.
 લાવતો એ પરિમલ પુષ્પોનો - નથી ધરાતા જે તમારા ચરણે.
 તમારો પૂજારી ચોમેર ભટકતો, પ્રાર્થના ફળવાની વ્યર્થ આશામાં.
 સંધ્યા કાળે અતૃપ્ત અરમાને થાકીને પુનરાગમન એનું તમારા ભવનમાં.
 ઉત્સવના દિવસો ઘણા સૂમસામ વીત્યા,
 વીતી ઘણી સાંજ દીપદર્શન ને પૂજા વિના,
 ઘણી મૂર્તિ ઘડી ને થઈ વિસર્જિત અવકાશના પ્રવાહે,
 અંતહીન ઉપેક્ષામાં રહેતા અપૂજ માત્ર ભગ્ન મંદિરના દેવતા.

The Gardener

-30-

You are the evening cloud
floating in the sky of my dreams.
I paint you and fashion you ever with my love longings.
You are my own, my own,
Dweller in my endless dreams !
Your feet are rosy-red with the glow of my heart's
desire, Gleaner of my sunset songs!
Your lips are bitter-sweet
with the taste of my wine of pain.
You are my own, my own,
Dweller in my lonesome dreams !
With the shadow of my passion
have I darkened your eyes,
Haunter of the depth of my gaze!
I have caught you and wrapt you, my love,
in the net of my music.
You are my own, my own,
Dweller in my deathless dreams!

માનસ પ્રતિમા
કલ્પના-1900

-30-

મારા સ્વપ્નના આકાશમાં, સાંજ પડે તરતી વાદળી, તે તું.
તને ચીતરું, તને કંડારું, મારી પ્રેમભરી ઝંખનાથી, તે હું.
મારા અંતહીન સ્વપ્નના રહેવાસી,
તું મારી જ છું. માત્ર મારી જ છું.
મારા સાંધ્યગીતોની ધબકાર,
મારા મનની કામનાના તેજથી થતા તારા પગ ફૂલ ગુલાબી,
મારી વેદનાના આસવના સ્વાદથી થતી ખટમીઠી તારા હોઠની લાલી.
મારા એકાકી સ્વપ્નના રહેવાસી,
તું મારી જ છું, માત્ર મારી જ છું.
મારી નજરોના ઊંડાણમાં વસનાર, તારી આંખોને આંજી છે મેં,
મારા આવેગની છાયાથી તને પકડી છે,
વીંટળી છે મેં, વહાલી, મારા સંગીતની જાળથી.
મારા અમર સ્વપ્નના રહેવાસી,
તું મારી જ છું, માત્ર મારી જ છું.

The Gardener

-61-

Peace, my heart, let the time for the parting be sweet.
Let it not be a death but completeness.
Let love melt into memory and pain into songs.
Let the flight through the sky end
in the folding of the wings over the nest.
Let the last touch of your hands be gentle
like the flower of the night.
Stand still, O Beautiful End, for a moment,
and say your last words in silence.
I bow to you and hold up my lamp
to light you on your way.

બિદાય
કલ્પના-1900

-61-

મારા હૃદય, શાંત રહે,
જેથી વિદાયની ઘડી મીઠી બની રહે.
આ નથી અંત, આ તો છે સંપૂર્ણતા.
આજે ઓગળવા દો, પ્રેમને યાદોમાં અને વેદનાને ગીતોમાં.
આ વ્યોમ વ્યાપી વિહંગને વિરમવા દો, માળામાં સંકેલાતી પાંખોમાં.
રજનીગંધાની કુમાશ ટપકવા દો, આ અંતિમ સ્પર્શમાં.
ઓ સુંદર અંત, થોભી જા એક ઘડી,
અને બોલી લે અંતિમ શબ્દો મૌનમાં.
હું નમું તને,
અને ધરું મારો દીવો,
પાથરવા પ્રકાશ તારા પથ પર.

The Gardener

-65-

Is that your call again?
The evening has come.
Weariness clings round me
like the arms of entreating love.
Do you call me?
I had given all my day to you, cruel mistress,
must you also rob me of my night?
Somewhere there is an end to everything,
and the loneliness of the dark is one's own.
Must your voice cut through it and smite me?
Has the evening no music of sleep at your gate?
Do the silent-winged stars
never climb the sky above your pitiless tower?
Do the flowers never drop on the dust
in soft death in your garden?
Must you call me, you unquiet one?
Then let the sad eyes of love vainly watch and weep.
Let the lamp burn in the lonely house.
Let the ferry-boat take
the weary labourers to their home.
I leave behind my dreams and I hasten to your call.

અશેષ
કલ્પના-1900

-65-

ફરી તું મને બોલાવે છે?
સાંજ ઢળી છે અને થાક તો મને પ્રિયતમના હાથની જેમ વળગેલો છે.
તું મને બોલાવે છે?
ઓ દયાહીન માનીનિ, મેં આખો દિવસ તારી સાથે ગાળ્યો,
હવે, તારે મારી રાત્રિ પણ છીનવી લેવી છે?
ક્યાંક તો બધાંનો અંત હોય અને અંધકારનું એકાંત તો પોતાનું જ હોય.
તારો અવાજ એને પણ વીંધીને મને ચટકશે?
તારે દરવાજે સાંજ પડે નિદ્રા ગીત નથી છેડતી?
તારા દયાહીન મિનારા પરના આકાશમાં
શાંત પાંખોવાળા તારા નથી ઊગતા?
તારા બગીચાના પુષ્પો ધૂળમાં ખરીને કોમળ મૃત્યુને નથી પામતા?
ઓ વાચાળ, તારે મને બોલાવવો જ છે?
તો પછી, પ્રેમની ઉદાસ આંખો ભલે રાહ જોતી અને રડતી.
એકાકી ઘરમાં ભલે દીવો બળ્યા કરતો.
હોડી ભલે થાકેલા કારીગરોને ઘરે લઈ જતી.
હું મારા સ્વપ્નોને ત્યજીને તારી પાછળ આવું છું.

The Gardener

-67-

Though the evening comes with slow steps
and has signalled for all songs to cease;
Though your companions have gone to their rest
and you are tired;

Though fear broods in the dark
and the face of the sky is veiled;
Yet, bird, O my bird, listen to me,
do not close your wings.

That is not the gloom of the leaves of the forest,
that is the sea swelling like a dark black snake.
That is not the dance of the flowering jasmine,
that is the flashing foam.

Ah, where is the sunny green shore, where is your nest?
Bird, O my bird, listen to me, do not close your wings.

The lone night lies along your path,
the dawn sleeps behind the shadowy hills,
The stars hold their breath counting the hours,
the feeble moon swims the deep night.

Bird, O my bird, listen to me, do not close your wings.

There is no hope, no fear for you.
There is no word, no whisper, no cry.
There is no home, no bed of rest.
There is only your own pair of wings
and the pathless sky.

Bird, O my bird, listen to me, do not close your wings.

દુઃસમય

કલ્પના

-67-

દબાતા પગલે આવેલી સાંજે ભલે સંગીત બંધ કરવાનો આદેશ આપ્યો
હોય, તને ભલે થાક લાગ્યો હોય અને તારા મિત્રો ભલે આરામ કરતા
હોય, અંધકારમાં ભલે ભય ડોકિયા કરતો હોય,
અને આકાશનું મુખ ભલે ઘુંઘટમાં સંતાયું હોય,
છતાં યે ઓ મારા પંખી, મારું માન, તારી પાંખ પ્રસારી ઊડ્યા કર.

આ વનના પાંદડાનો અંધકાર નથી,

આ તો કાળા નાગ શો કૂંફાડા મારતો દરિયો છે.

આ જુઈના નાયતા ફૂલો નથી,

આ તો મોજા પર ચમકતું, હિલોળા લેતું ફીણ છે.

ક્યાં છે તડકામાં નહાતો લીલોછમ કિનારો અને ક્યાં છે તારો માળો?

ઓ મારા પંખી, મારું માન, તારી પાંખ પ્રસારી ઊડ્યા કર.

તારા રસ્તામાં લાંબી એકાકી રાત્રિ પડી છે

અને પ્રભાત પેલા પર્વતોની પાર છે.

તારા સ્તબ્ધ શ્વાસે કલાકો ગણે છે

અને ફિક્કો ચંદ્ર રાત્રિના ઊંડાણમાં તરે છે.

ઓ મારા પંખી, મારું માન, તારી પાંખ પ્રસારી ઊડ્યા કર.

તારે માટે નથી કોઈ આશા, નથી કોઈ ભય,

નથી કોઈ શબ્દ, આશ્લેષ કે હાકલ, નથી કોઈ ઘર કે આરામની પથારી,

છે માત્ર તારી પાંખો અને વણખેડ્યું આકાશ.

ઓ મારા પંખી, મારું માન, તારી પાંખ પ્રસારી ઊડ્યા કર.

Fruit Gathering

-8-

Be ready to launch forth, my heart!
and let those linger who must.
For thy name has been called in the morning sky.

Wait for none.

The desire of the bud is for the night and dew,
but the blown flower cries for the freedom of light.

Burst your sheath, my heart,
and come forth!

ભગ્ન લગ્ન
કલ્પના-1900

-8-

મારા હૃદય,
તૈયાર થા અને નીકળી પડ બહાર,
રહેવા દે બધાંને, જેમને છે હજી વાર.

કારણ

તારા નામની છડી પોકારી છે, પ્રભાતના પ્રકાશે,
હવે કોઈની રાહ ન જો.

કળિ કરે પ્રતીક્ષા,
રાત્રિની, ઝાકળની,
ખિલેલા પુષ્પને પ્યાસ માત્ર પ્રકાશની.

વીંધીને તારું કવચ,
નીકળી પડ,
મારા હૃદય.

Lover's Gift

-9-

Woman, your basket is heavy, your limbs are tired.
For what distance have you set out,
with what hunger of profit?
The way is long, and dust is hot in the sun.
See, the lake is deep and full,
its water dark like a crow's eye.
The banks are sloping and tender with grass.
Dip your tired feet into the water.
The noontide wind will pass its fingers
through your hair;
the pigeons will croon their sleep songs,
the leaves will murmur the secrets
that nestle in the shadows.
What matters it if the hours pass and the sun sets;
if the way through the desolate land
be lost in the waning light?
Yonder is my house, by the hedge of flowering henna;
I will guide you,
I will make a bed for you, and light a lamp.
In the morning,
when the birds are roused
by the stir of milking the cows,
I will waken you.

પસારિની
કલ્પના-1900

-9-

ઓ નારી, તારા સામાનનું વજન છે ઘણું,
તારું શરીર પણ થાક્યું છે ઘણું.
તારે જવું છે કેટલે દૂર ને ક્યાવું છે કેટલું?
સૂર્યના તાપમાં તપેલો રસ્તો છે ઘણો લાંબો!
જો, આ તળાવ - છે પાણીથી ભરેલું અને ઊંડું.
એના ઢાળવાળા કિનારા પર છે નાજુક ઘાસ છવાયું.
બેસજે, બોળીને પગ, શીતળ, શાંત જળમાં,
ફેરવશે, બપોરનો પવન એની આંગળી તારા વાળમાં,
પારેવા ઘૂઘવશે તેમના હાલરડા તારા કાનમાં
અને પાંદડા ખોલશે રહસ્ય, છૂપાયું જે છાયામાં.
વહેવા દે સમયને, આથમવા દે સૂર્યને,
વીલાતા પ્રકાશે, ભલે ખોવાતો રસ્તો, એકાંત પ્રદેશે.
ત્યાં, મેંદીની મહેકતી વાડ પાસે મારું ઘર છે.
ત્યાં દોરી જઈશ હું તને,
તારે માટે સેજ બિછાવી, પ્રગટાવીશ દીપકને.
અને સવારે, ઊગતા પંખીગાને
જગાડીશ હું તને.

Lover's Gift

-12-

Ages ago
when you opened the south gate of the garden of gods,
and came down upon the first youth of the earth,
O Spring;
men and women rushed out of the ir houses,
laughing and dancing,
and pelting each other with flower-dust
in a sudden madness of mirth.
Year after year you bring the same flowers
that you scattered in your path in that earliest April.
Therefore, today, in their pervading perfume,
they breathe the sigh of the days that are now dreams
-the clinging sadness of vanished worlds.
Your breeze is laden with love-legends
that have faded from all human language.
One day, with fresh wonder,
you came into my life
that was fluttered with its first love.
Since then
the tender timidness of that inexperienced joy
comes hidden every year
in the early green buds of your lemon flowers;
your red roses carry in their burning silence
all that was unutterable in me;
the memory of lyric hours, those days of May,
rustles in the thrill of your new leaves
born again and again.

બસંત
કલ્પના-1900

-12-

ઓ વસંત, યુગ, યુગ વીત્યા,
જ્યારે નંદનવનના દક્ષિણ દરવાજેથી ઊતરી,
તેં ધરતીના આદિ યૌવનનું પ્રતિષ્ઠાન કર્યું.
ત્યારે સ્ત્રી-પુરુષોએ બહાર નીકળી, નાચતા, કૂદતા, આનંદે મસ્ત બની
એકબીજા પર પુષ્પપરાગનો વરસાદ વરસાવ્યો.
એ જ પહેલા ફાગણમાં
તારા પથ પર વેરેલા પુષ્પોને તું પ્રતિવર્ષે ખિલવે છે.
આજે તેમની સુગંધમાં શ્વાસ છે તે ગત દિવસોનો
-અદ્રશ્ય થયેલી દુનિયાના નિઃશ્વાસનો.
માનવીની વાણીમાંથી અલોપ થયેલા પ્રેમપ્રલાપ લહેરાય છે તારા પવનમાં.
એક દિવસ, મારા પ્રથમ પ્રેમથી ધબકતા જીવનમાં તેં પ્રવેશ કર્યો.
ત્યારથી તારી પ્રથમ લીલી કળિઓમાં,
તે અણગઢ આનંદની નાજુક શરમ સંતાઈ છે
અને તારા લાલ ગુલાબના મૌનની ઝાળમાં સંદેશ છે
મારા ન બોલાયેલા શબ્દોનો.
તારા તાજા પાંદડામાં ફરી ફરી જાગે છે સ્પંદનો,
એ સંગીતમય સમયના, એ ચૈત્રના દિવસોના.

Lover's Gift

-17-

While ages passed
and the bees haunted the summer gardens,
the moon smiled to the lilies of the night,
the lightnings flashed their fiery kisses to the clouds
and fled laughing, the poet stood in a corner,
one with the trees and clouds.
He kept his heart silent, like a flower,
watched through his dreams as does the crescent moon;
and wandered like the summer breeze for no purpose.
One April evening, when the moon rose up
like a bubble from the depth of the sunset;
and one maiden was busy watering the plants;
and one feeding her doe,
and one making her peacock dance,
the poet broke out singing-
"Oh, listen to the secrets of the world.
I know that the lily is pale the moon's love.
The lotus draws her veil aside for the morning sun,
and the reason is simple if you think.
The meaning of the bee's hum in the ear of the early
jasmine has escaped the learned but the poet knows."
The sun went down in a blaze of blush,
the moon loitered behind the trees,
and the south wind whispered to the lotus
that the poet was not as simple as he seemed,
The maidens and youths clapped their hands and cried
-"The world's secret is out."
They looked into each other's eye and sang
-"Let our secret as well be flung into the winds."

પ્રકાશ
કલ્પના-1900

-17-

યુગોના યુગો ગયા વીતી,
વસંતના ઉદાને રહી મધમાખી ગણગણતી,
પોયણીને જોઈને રહી ચંદ્રિકા સ્મિત આપતી,
વાદળને અગ્નિચુંબન કરી રહી વીજલડી હસતી, હસતી, દોડતી.
અને એક થઈ વાદળ, વૃક્ષ સાથે,
ઊભો કવિ શાંત મને, એક ખૂણે.
કુસુમશી શાંતિ મને ધરી, રાચતો બીજકલાશા સ્વપ્નમાં,
અને અર્થહીન ભટકતો, જેમ વસંતનો પવન વનમાં.
એક ફાગણની સાંજે,
જ્યારે સૂર્યાસ્તના ઊંડાણમાંથી પરપોટાની જેમ ચંદ્ર ઊગ્યો,
અને વ્યસ્ત તરુણી-કો' જલસિંચને, કો' મયૂરનર્તને,
કવિ ગાઈ ઊઠ્યો,
'અરે, આ જગતના રહસ્યો સાંભળો'તો,
આ ચંદ્ર પોયણીને પ્રેમથી પંપાળતો,
પ્રભાતનો સૂર્ય કમળનો ઘુંઘટ ઊઘાડતો,
અને કારણ સરળ છે, જો વિચારી શકો તો!
જુઈના કાનમાં મધમાખીના ગણગણાટના અર્થથી ભલે વિદ્વાન અજાણ,
કવિ તો તેને જાણે છે.'
શરમથી ડૂબ્યો સૂર્ય, ચંદ્ર ઝાડ પાછળ સંતાયો,
અને દક્ષિણના પવને કમળના કાનમાં વાતનો નાખ્યો પાયો,
'આ કવિ દેખાય છે તેટલો સરળ નથી.'
યુવક, યુવતી બોલી ઊઠ્યા પાડી તાળી,
અને ગાઈ રહ્યા એકબીજાની આંખમાં આંખ પરોવી,
'જગતના રહસ્યો ગયા છે ખુલી,
દો અમારું રહસ્ય પણ પવનમાં લહેરાવી.'

The Gardener

-20-

Day after day he comes and goes away.
Go, and give him a flower from my hair, my friend.
If he asks who was it that sent it,
I entreat you do not tell him my name -
for he only comes and goes away.
He sits on the dust under the tree.
Spread there a seat with flowers and leaves, my friend.
His eyes are sad, and they bring sadness to my heart.
He does not speak what he has in mind;
he only comes and goes away.

સકરુણા
કલ્પના-1900

-20-

રોજ, રોજ તે આવીને ચાલી જાય છે.
મિત્ર, જાઓ, આપો તેને મારા વાળમાંથી એક ફૂલ.
પણ જો પૂછે તે મોકલનારનું નામ,
અરજ છે મારી, ન કહેશો એને મારું નામ.
કારણ, તે તો આવીને ચાલી જાય છે.
બેસે છે તે ઝાડની નીચે, ધૂળમાં.
મિત્ર, પાથરજો આસન પુષ્પ-પાંદડાનું ત્યાં.
ઉદાસ આંખો તેની,
ને છવાતી હૈયે મારે ગમગીની.
નથી કહેતો તે વાત તેના દિલની.
બસ, તે તો આવીને ચાલી જાય છે.

The Gardener

-32-

Tell me if this be all true, my lover, tell me if this be true.
When these eyes flash their lightening
the dark clouds in your breast make stormy answer.
Is it true that my lips are sweet
like the opening bud of the first conscious love?
Do the memories of vanished months of May
linger in my limbs?
Does the earth, like a harp,
shiver into songs with the touch of my feet?
Is it then true that the dewdrops fall from the eyes of
night when I am seen,
and the morninglight is glad
when it wraps my body round?
Is it true, is it true, that your love travelled alone
through ages and worlds in search of me?
That when you found me at last, your age-long desire
found utter peace in my gentle speech
and my eyes and lips and flowing hair?
Is it then true that the mystery of the Infinite
is written on this little forehead of mine?
Tell me, my lover, if all this be true.

પ્રણયપ્રશ્ન
કલ્પના-1900

-32-

કહેજે મને સાચું વહાલા, શું છે આ બધું સાચું?
ચમકતી વીજળી જ્યારે આ આંખોમાં,
ઊઠતું તોફાન ઘેરા વાદળોનું તારા હૈયામાં?
સાચે જ છે હોઠ મારા મીઠા,
આદિ સભાન પ્રેમની ઊઘડતી કળિ જેવા?
વીતેલા વૈશાખની યાદ છે વિચરતી મારા અંગેઅંગમાં?
મારા ચરણ સ્પર્શે વીણાની જેમ, કંપી ઊઠતાં ગીત ધરતીમાં?
સાચે જ જોતાં મને ઝાકળ ટપકતાં રાતની આંખોમાંથી?
વીંટળાઈને મને નાચી ઊઠતો પ્રભાત પ્રકાશ આનંદથી?
કહેજે સાચું, શું પ્રેમ તારો યુગોથી શોધતો મને બ્રહ્માંડમાં?
અંતે પામીને મને, મળી તારી યુગ, જૂની કામનાને
નીરવ શાંતિ, મારી આંખોમાં, અધરમાં, ઊડતા વાળમાં, વિનમ્ર વાણીમાં?
સાચે જ શું લખાયું છે અનંતનું રહસ્ય મારા નાનકડા લલાટમાં?
કહેને મને વહાલા, શું છે આ બધું સાચું?

The Gardener

-36-

He whispered, "My love, raise your eyes."
I sharply chid him, and said, "Go!"; but he did not stir.
He stood before me and held both my hands.
I said, "Leave me!"; but he did not go.
He brought his face near my ear.
I glanced at him and said, "What a shame!";
but he did not move.
His lips touched my cheek.
I trembled and said, "You dare too much!":
but he had no shame.
He put a flower in my hair. I said, "It is useless!";
but he stood unmoved.
He took the garland from my neck and went away.
I weep and ask my heart, "Why does he not come back?"

સ્પર્ધા

કલ્પના-1900

-36-

મારા કાનમાં ધીરેથી તેણે કહ્યું, 'વહાલી ઊઘાડ તારી આંખ.'
મેં છણકો કરી એને કહ્યું, 'જાઓ', પણ તે ન હાલ્યો.
મારી સામે ઊભા રહીને તેણે પકડ્યા મારા બંને હાથ.
મેં કહ્યું, 'મને છોડી દો', પણ તે ન ગયો.
મારા કાન પાસે તેનો ચહેરો આવ્યો.
એની સામે જોઈ મેં કહ્યું, 'શરમાઓ', પણ તે ન ખસ્યો.
તેના હોઠ અડક્યા મારા ગાલને, કંપીને મેં કહ્યું, 'તારી હિંમત ઘણી છે',
પણ તેને કાંઈ શરમ ન હતી.
મારા વાળમાં તેણે ફૂલ ખોસ્તું, મેં કહ્યું, 'વ્યર્થ છે',
પણ તેને કાંઈ અસર ન થઈ.
લઈને મારા ગળાનો હાર તે ચાલી ગયો.
રડતાં, રડતાં પૂછું મારા હૈયાને, 'તે પાછો કેમ નથી આવતો?'

Lover's Gift

-6-

In the light of this thriftless day of spring, my poet,
sing of those who pass by and do not linger,
who laugh as they run and never look back,
who blossom in an hour of unreasoning delight,
and fade in a moment without regret.

Do not sit down silently,
to tell the beads of your past tears and smiles
-do not stop

to pick up the dropped petals
from the flowers of overnight,
do not go to seek things that evade you,
to know the meaning that is not plain
-leave the gaps in your life where they are,
for the music to come out of their depths.

શુધુ આકારન પુલકે
ક્ષણિક-1900

-6-

આ વસંતના ઉદાર દિવસના પ્રકાશમાં,
મારા કવિ, છેડો ગીત એમના,
જે પાછું વળીને જોયા વિના, અટક્યા વિના, હસતા, હસતા દોડતા,
જે અર્થહીન આનંદથી ખિલતા ને ક્ષણમાં વીલાતા.
ચૂપચાપ બેસીને અતીતના આંસુ અને સ્મિતનું ભજન ન કરતા.
ગત રાતના ફૂલોની વેરાયેલી પાંખડી ન વીણતા.
અપ્રાપ્ય, અસાધ્યની શોધ ન કરતા.
સહજ ન સમજાય તે સમજવાનો પ્રયત્ન ન કરતા.
જીવનમાં રહેવા દો થોડી ખાલી જગા
જેથી તેના ઊંડાણમાંથી રહે સંગીતના સૂર ઊભરાતા.

Lover's Gift

-7-

It is little that remains now,
the rest was spent in one careless summer.
It is just enough to put in a song and sing to you;
to weave in a flower-chain gently clasping your wrist;
to hang in your ear like a round pink pearl,
like a blushing whisper;
to risk in a game one evening and utterly lose.
My boat is a frail small thing,
not fit for crossing wild waves in the rain.
If you but lightly step on it I shall gently row you
by the shelter of the shore,
where the dark water in ripples
is like a dream-ruffled sleep;
where the dove's cooing from the drooping branches
makes the noon-day shadows plaintive.
At the day's end, when you are tired,
I shall pluck a dripping lily to put in your hair
and take my leave.

સ્વત્પાશેષ
ક્ષણિકા-1900

-7-

વ્યય થયો ઘણો, બેપરવાઈની વસંતમાં,
વધ્યું જે થોડુંઘણું, ગાતો હું તારા ગીતમાં,
કે પછી ગૂંથતો તારા પુષ્પકંકણમાં,
કે પછી ગોળ, ગુલાબી મોતીની જેમ પરોવતો તારા કર્ણપર્ણમાં,
કે પછી છેક હારતો મૂકીને સર્વસ્વ એક સાંજની હોડમાં.
મારી નાવ છે નાજુક ને નાની,
નથી તાકાત એની વરસાદમાં મહાકાય મોજા પાર કરવાની.
આવ ધીરેથી, બેસ મારી સાથે,
હંકારીશ કિનારે, કિનારે, તારી સાથે,
પહોંચવા સ્વપ્નીલ નિદ્રાશા ઘેરા જલ તરંગે,
જ્યાં ઢળતી ડાળીએ બેસી ઘૂઘવતા પારેવા શાંત બપોરે.
દિનાંતે, જો તું થાકશે, ચૂંટી એક ભીની પોયણી, ધરીશ તારા કેશ કલાપે
અને ચૂપચાપ સીધાવીશ મારા રસ્તે.

Lover's Gift

-23-

I loved the sandy bank where, in the lonely pools,
ducks clamoured and turtles basked in the sun;
where, with evening, stray fishing-boats took shelter
in the shadow by the tall grass.

You loved the wooded bank
where shadows were gathered
in the arms of the bamboo thickets;
where women came with their vessels
through the winding lane.

The same river flowed between us,
singing the same song to both its banks.
I listened to it, lying alone on the sand under the stars;
and you listened sitting by the edge of the slope
in the early morning light.

Only the words I heard from it you did not know,
and the secret it spoke to you
was a mystery forever to me.

દુઈ તીરે
ક્ષણિકા-1900

-23-

મને ગમતો એ રેતાળ કિનારો,
જ્યાં બતકો બોલતા અને કાચબા સૂર્યસ્નાન કરતા,
જ્યાં સાંજે એકાકી નાવ ઊંચા ઘાસની છાયામાં સમાતી.
તને ગમતો એ હરિયાળો કિનારો,
જ્યાં ગીચ વાંસવને પડછાયા ઘેરાતા,
જ્યાં પનિહારીઓ ઘડા લઈને ભેગી થતી.
આપણી વચ્ચે એક જ નદી વહેતી,
અને બંને કિનારે એક જ ગીત ગાતી.
તારાની નીચે, રેતી પર એકલો સૂતો હું એને સાંભળું,
ઢાળની ધારે બેસી, પ્રાતઃ પ્રકાશે તું એને સાંભળે.
જે શબ્દો મેં સાંભળ્યા, તે તેં ન જાણ્યા.
જે છાની વાત તને કહી તે મારે માટે રહસ્ય બની રહી.

Fruit Gathering

-2-

My life, when young, was like a flower
-a flower that loosens a petal or two
from her abundance
and never feels the loss
when the spring breeze comes to beg at her door.
Now at the end of youth my life is like a fruit,
having nothing to spare,
and waiting to offer herself completely
with her full burden of sweetness

જીવન જખન છિલ ફૂલેર મત
ગીતિમાલ્ય - ૧૯૧૪

-2-

યૌવનમાં મારું જીવન એક ફૂલ જેવું હતું.
એક એવું ફૂલ કે
વાસંતી પવનને એક, બે પાંખડી આપવાથી
જેની સમૃદ્ધિને આંચ ન આવતી.

હવે, યૌવનને અંતે,
મારું જીવન એક ફળ જેવું છે,
જેની પાસે બચાવાય એવું કંઈ છે જ નહીં.

તે રાહ જોઈ રહ્યું છે,
પોતાની બધી જ મીઠાશ સાથે
સંપૂર્ણપણે સમર્પિત થવાની.

The Gardener

-16-

Hands cling to hands and eyes linger on eyes:
thus begins the record of our hearts.
It is the moonlit night of March;
the sweet smell of henna is in the air;
my flute lies on the earth neglected
and your garland of flowers is unfinished.
This love between you and me is simple as a song.
Your veil of the saffron colour makes my eyes drunk.
The jasmine wreath
that you wove me thrills to my heart like praise.
It is a game of giving and withholding,
revealing and screening again;
some smiles and some little shyness,
and some sweet useless struggles.
This love between you and me is simple as a song.
No mystery beyond the present;
no striving for the impossible;
no shadow behind the charm;
no groping in the depth of the dark.
This love between you and me is simple as a song.
We do not stray out of all words into the ever silent;
we do not raise our hands to the void
for things beyond hope.
It is enough what we give and we get.
We have not crushed the joy to the utmost
to wring from it the wine of pain.
This love between you and me is simple as a song.

સોજસુજી
ક્ષણિકા-1900

-16-

હાથમાં પરોવ્યા હાથ અને આંખ પર ઠરી આંખ,
આમ શરૂ થઈ હૈયાની વાત.
વસંતની પૂનમે, મેંદી મહેકતી રાતે
પડી રહી વાંસળી મારી, રહી અધૂરી ફૂલવેણી તારી.
આ આપણો પ્રેમ, સરળ છે ગીતની જેમ,
રમત આ આપવા-લેવાની, સંતાઈને શોધવાની
થોડું સ્મિત, થોડી શરમ અને થોડી આનાકાની
આ આપણો પ્રેમ, સરળ છે ગીતની જેમ.
નથી કોઈ રહસ્ય, વર્તમાનની પાછળ,
ન કોઈ શોધ અશક્યની અકળ
ન કોઈ પડછાયા સૌંદર્યની પાછળ,
નથી શોધ ઊંડા અંધારે સકળ
આ આપણો પ્રેમ, સરળ છે ગીતની જેમ.
આપણા શબ્દો સનાતન શાંતિમાં નથી ખોવાતા.
આપણા હાથ આશાની પારના અવકાશે નથી શોધતા.
જે આવ્યું છે અને જે મળ્યું છે તે ઘણું છે.
આનંદને ઘૂંટીને, તેમાંથી દર્દની આહ નથી નિચોવી.
આ આપણો પ્રેમ, સરળ છે ગીતની જેમ.

The Gardener

-68-

None lives for ever, brother, and nothing lasts for long. Keep that in mind and rejoice.
Our life is not the one old burden,
our path is not the one long journey.
One sole poet has not to sing one aged song.
The flower fades and dies; but he who wears the flower has not to mourn for it for ever.
Brother, keep that in mind and rejoice.
There must come a full pause
to weave perfection into music.
Life droops toward its sunset
to be drowned in the golden shadows.
Love must be called from its play to drink sorrow
and be borne to the heaven of tears.
Brother, keep that in mind and rejoice.
We hasten to gather our flowers lest they are
plundered by the passing winds.
It quickens our blood and brightens our eyes
to snatch kisses that would vanish if we delayed.
Our life is eager, our desires are keen,
for time tolls the bell of parting.
Brother, keep that in mind and rejoice.
There is not time for us to clasp a thing
and crush it and fling it away to the dust.
The hours trip rapidly away,
hiding their dreams in their skirts.
Our life is short; it yields but a few days for love.
Were it for work and drudgery
it would be endlessly long.
Brother, keep that in mind and rejoice.

(continued)

-68-

અમર નથી કોઈ અને લાંબું ટકતું નથી કાંઈ.
એ યાદ રાખ ભાઈ - અને મજા કર.
આપણું જીવન એક બોજો નથી.
આપણો રસ્તો એક લાંબો પ્રવાસ નથી.
એક માત્ર કવિએ એ જ જૂનું ગીત ગાયા કરવાનું નથી.
ફૂલ કરમાઈને ખરી જાય છે.
પણ તેની સુગંધ લેનારને તેનો હંમેશ માટે શોખ કરવાનો નથી.
એ યાદ રાખ ભાઈ - અને મજા કર.
સંગીત સંપૂર્ણ બને સમ પર આવતા.
જીવન ઝૂકે છે એના સૂર્યાસ્ત તરફ, સોનેરી પડછાયામાં ડૂબવા.
મસ્તી મૂકી, પ્રેમને પણ પીવી પડે છે યાતના,
આંસુના સ્વર્ગમાં પહોંચવા,
એ યાદ રાખ ભાઈ - અને મજા કર.
પવનમાં ઊડી જાય, તે પહેલાં ફૂલ વીણી લઈએ.
તેના વીલાતા પહેલા, ધબકતે હૈયે,
ચમકતી આંખે, ચુંબનો ચોરી લઈએ.
આપણું જીવન આતુર છે અને કામના પ્રબળ છે.
કારણ સમય વિદાયનો ઘંટનાદ કરી રહ્યો છે.
એ યાદ રાખ ભાઈ - અને મજા કર.
સમય ક્યાં છે કશાને પકડી, મસળીને ધૂળમાં ફેંકવાનો?
સ્વપ્નોને પોતાના પોષાકમાં સંતાડી, સમય તો દોડવાનો.
આપણું જીવન છે ટૂંકું - મળે છે પ્રેમના દિવસો થોડા,
લાગતું તે અંતહીન, લાંબું, બોજથી કામના.
એ યાદ રાખ ભાઈ - અને મજા કર.

(આગળ)

Beauty is sweet to us, because she dances
to the same fleeting tune with our lives.
Knowledge is precious to us,
because we shall never have time to complete it.
All is done and finished in the eternal Heaven.
But earth's flowers of illusion
are kept eternally fresh by death.
Brother, keep that in mind and rejoice.

શેષ
ક્ષણિકા-1900

મધુર છે સૌંદર્ય,
આપણા જીવનની સાથે તાલબદ્ધ છે એનું નૃત્ય,
અમૂલ્ય છે જ્ઞાન,
નથી પામી શકતા કદાપિ સંપૂર્ણ એનું ગાન.
બધું જ બને છે અને વિરમે છે શાશ્વત સ્વર્ગ,
પણ રહેતા સદા તાજા આ માયાવી ફૂલ, મોતના સ્પર્શો.
એ યાદ રાખ ભાઈ - અને મજા કર.

The Gardener

-2-

'Ah, poet, evening draws near; your hair is turning grey.
Do you in your lonely musing hear the
message of the hereafter?'
'It is evening,' the poet said, 'and I am listening
because someone may call from the village, ;
late though it be.
I watch if young straying hearts meet together,
and two pairs of eager eyes beg to me for music
to break their silence and speak for them.
Who is there to weave their passionate songs,
if I sit on the shore of life and contemplate death and beyond?
The early evening star disappears.
The glow of a funeral pyre slowly dies by the silent river.
Jackals cry in chorus from the courtyard of the deserted house
in the light of the worn out moon.
If some wanderer, leaving home, come here
to watch the night and with bowed head
listen to the murmur of the darkness,
who is there to whisper the secrets of life into his ears if I,
shutting my door, should try to free myself from mortal
bonds?
It is a trifle that my hair is turning grey.
I am ever as young or as old as
the youngest and the oldest of this village.
Some have smiles, sweet and simple,
and some a sly twinkle in their eyes.
Some have tears that well up in the daylight,
and others tears that are hidden in the gloom.
They all have need for me,
and I have no time to brood over the after-life.
I am of an age with each,
what matters if my hair turns grey?'

કબિર બચસ - ક્ષણિકા-1900

-૨-

'અરે કવિ, સાંજ થવા આવી છે અને થયા છે તમારા વાળ સફેદ,
તમારા એકાકી વિચારોમાં તમને સંભળાય છે પરલોકનો સંદેશ?'
કવિ બોલ્યો,
'સાંજ થઈ છે અને હું સંભળી રહું છું-
મોડું થવા છતાં કદાચ કોઈ ગામમાંથી બોલાવે તો,
બે વિખુટા યુવાન હૈયા મળે તો,
બે આતુર આંખોની જોડી, તેમનું મૌન તોડી,
કહેવા માંગે ગીતમાં તેમની વાત તો!
જીવનના કિનારે બેસી વિચારીશ વાત હું મોત પછીની જો,
કોણ ગૂંથશે તેમના આવેગના ગીત તો?
વીલાયો સાંધ્યતારક, શાંત નદીને કિનારે ચિત્તાની આગ ધીરે, ધીરે
બૂઝાતી,
ક્ષીણ ચંદ્રના પ્રકાશમાં નિર્જન ઘરના પ્રાંગણમાંથી
સંભળાતું શિયાળોનું વૃંદગાન.
જો કોઈ આગંતુક ઘર છોડી અહીં આવે,
રાત્રે, નત મસ્તકે, અંધકારની ઘુસપુસ સંભળવા,
તો કોણ કહેશે એના કાનમાં જીવનનું રહસ્ય, જો હું દરવાજા બંધ કરી,
મારી જાતને નશ્વર બંધનમાંથી છોડાવવા પ્રયત્ન કરીશ?
મારા વાળ સફેદ થયા છે એ એક ગૌણ વાત છે.
હું તો ગામમાં નાનામાં નાનો અને મોટામાં મોટો છું.
કોઈક મીઠું સહજ હસે છે, કોઈની આંખમાં લુચ્ચી ચમક છે,
કોઈકના આંસુ દિવસે ઊભરાતા, કોઈના ગમગીનીમાં સંતાતા.
તે બધાંને મારી જરૂર છે.
અને મને નથી સમય પરલોકનો વિચાર કરવાની,
હું તો દરેકની ઊંમરનો છું.
ભલે થયા મારા વાળ સફેદ.

The Gardener

-14-

I was walking by the road, I do not know why,
when the noonday was past
and bamboo branches rustled in the wind.
The prone shadows with their outstretched arms
clung to the feet of the hurrying light.
The koels were weary of their songs.
I was walking by the road, I do not know why.
The hut by the side of the water
is shaded by an overhanging tree.
Some one was busy with her work,
and her bangles made music in the corner.
I stood before this hut, I do not know why.
The narrow winding road crosses many a mango forest.
It passes by the temple of the village
and the market at the river landing place.
I stopped by this hut, I do not know why.
Years ago it was a day of breezy March
when the murmur of the spring was languorous,
and mango blossoms were dropping on the dust.
The rippling water leapt and licked the brass vessel
on the landing step.
I think of that day of breezy March, I do not know why.
Shadows are deepening
and cattle returning to their folds.
The light is grey upon the lonely meadows,
and the villagers are waiting for the ferry at the bank.
I slowly return upon my steps, I do not know why.

પથે

શિક્ષિકા-1900

-14-

ચાલતો હતો હું રસ્તે, ન જાણું હું શાને.
વીતી ગયેલી મધ્યાહ્ને, ખરખર પવન વાંસવને.
ઝડપથી વીલાતા પ્રકાશના પગ પકડતા, લાંબા હાથ કરીને પડછાયા.
કોયલ છે થાકી તેના ગાને,
ચાલતો હતો હું રસ્તે, ન જાણું હું શાને.
પાણીને કિનારે એક મઢૂલી, તેને ઢાંકતી એક લાંબી ડાળી.
વ્યસ્ત કોઈ પોતાના કામે, એની બંગડીનું ગીત વાગતું એક ખૂણે.
ઊભો હું એ મઢૂલીની સામે, ન જાણું હું શાને.
એક નાનકડો, અટપટો રસ્તો.
એ અનેક રાઈના ખેતરો ને આંબાનાં વન વીંધતો
ને મંદિરની બાજુમાં ને નદીના ઘાટના બજારમાંથી પસાર થતો.
ઊભો હું એ રસ્તાની ધારે, ન જાણું હું શાને.
વર્ષો પહેલાંનાં ફાગણના પવનમાં હતું વસંતનું ગુંજન
અને આમ્રમંજરી ખરી પડતી ધરાની રજે.
પાણીની લહેર ઊભરાતી અને ઘાટે મૂકેલા ઘડાને અથડાતી.
આજે મન મારું ખોવાતું એ ફાગણના પવને, ન જાણું હું શાને.
પડછાયા લંબાતા ને ઢેર વળતા તેમાં સમાતા.
ભૂખરો પ્રકાશ છવાતો નિર્જન મેદાને
અને ગામલોકને પ્રતીક્ષા નાવની કિનારે.
ધીરેથી પાછા વળતા મારા પગલા ને ન જાણું હું શાને!

The Gardener

-19-

You walked the river path
with the full pitcher upon your hip.
Why did you swiftly turn your face
and peep at me through your fluttering veil?
That gleaming look from the dark
came upon me like a breeze
that sends a shiver through the rippling water
and sweeps away to the shadowy shore.
It came to me like the bird of the evening
that hurriedly flies across the lampless room
from the one open window to the other,
and disappears in the night.
You are hidden as a star behind the hills,
and I am a passer-by upon the road.
But why did you stop for a moment
and glance at my face through your veil
while you walked by the riverside path
with the full pitcher upon your hip?

ક્ષણેક દેખા
ક્ષણિક—1900

-19-

ચાલતી તું સરિતા તટે ને છલકાતો ઘડો તારી કેડે.
તું ઝડપથી મોં ફેરવીને
ઊડતા ઘુંઘટમાંથી જોતી મારી સામે શાને ?
અંધકારમાંથી આવતી એ નજરની ઝલક,
મારે માટે જાણે એક પવનની લહેર- રોમાંચક.
કાંપતા પાણીના તરંગ ને વહેતા છાયાને કિનારે -
જાણે સાંજે કોઈ દીપવિહીન ખંડમાં,
પંખી એક ખુલ્લી બારીમાંથી આવી,
ઝડપથી ઊડી જતું બારીએથી બીજી-રાત્રિના અંધકારમાં.
પહાડ પાછળ છૂપાયેલો તારો - તે તું,
ને રસ્તે વિચરતો પથિક - તે હું.
પણ ચાલતા સરિતા તટે, તારી કેડે છલકાતા ઘડા સાથે,
ક્ષણ ઊભી, જોતી મારો ચહેરો ઘુંઘટમાંથી શાને ?

The Gardener

-39-

I try to weave a wreath all the morning,
but the flowers slip and they drop out.

You sit there watching me in secret
through the corner of your prying eyes.
Ask those eyes, darkly planning mischief,
whose fault it was.

I try to sing a song, but in vain.
A hidden smile trembles on your lips;
ask of it the reason of my failure.
Let your smiling lips say on oath
how my voice lost itself in silence
like a drunken bee in the lotus.

It is evening,
and the time for the flowers to close their petals.
Give me leave to sit by your side,
and bid my lips to do the work that can be done in
silence and in the dim light of stars.

અપદ્ધ
ક્ષણિક-1900

-39-

આખી સવાર મેં માળા ગૂંથવાનો પ્રયત્ન કર્યો,
પણ ફૂલો સરકીને પડી જ જતા.
તું બેઠી બેઠી ચૂપચાપ ત્રાંસી આંખે જોતી હતી.
પૂછ તારી આંખોમાં છૂપાયેલા ધના તોફાનને, કોનો વાંક છે ?
હું ગીત ગાવાનો પ્રયત્ન કરું છું - વ્યર્થ.
એક છૂપું સ્મિત ફરકતું તારા હોઠ પર.
પૂછ એને, મારી નિષ્ફળતાનું કારણ.
તારા હસતા હોઠને સોગંદ લઈને કહેવા દે,
કેમ મારો અવાજ ખોવાયો મૌનમાં,
જેમ મસ્ત મધમાખી ખોવાતી કમળમાં.
સાંજ પડી છે અને ફૂલોને બીડાવાનો સમય થયો છે.
તારી બાજુમાં બેસવાની મને રજા આપ.
અને આદેશ કર મારા હોઠને,
ચૂપચાપ તારાના આછા પ્રકાશમાં, તેમને સોંપાયેલું કામ કરવાને.

The Gardener

-44-

Reverend sir, forgive this pair of sinners.
Spring winds today are blowing in wild eddies,
driving dust and dead leaves away,
and with them your lessons are all lost.
Do not say, father, that life is a vanity.
For we have made truce with death for once,
and only for a few fragrant hours
we two have been made immortal.
Even if the king's army came and fiercely fell upon us
we should sadly shake our heads and say,
Brothers, you are disturbing us.
If you must have this noisy game,
go and clatter your arms elsewhere.
Since only for a few fleeting moments
we have been made immortal.
If friendly people came and flocked around us,
we should humbly bow to them and say,
This extravagant good fortune
is an embarrassment to us.
Room is scarce in the infinite sky where we dwell.
For in the spring-time flowers come in crowds,
and the busy wings of bees jostle each other.
Our little heaven, where dwell only we two immortals,
is too absurdly narrow.

યુગલ
ક્ષણિકા-1900

-44-

માનનીય મહોદય, માફ કરજો આજે આ પાપી બેલડીને,
વાય છે વસંતના વાયરા મસ્ત બની,
લઈ જાય છે રજકણ ને મૃત પર્ણને વાળીઝૂડી.
તેની સાથે ભૂલાય છે તમારા બધા બોધપાઠ.
પિતા, કહેશો ના આ સંસાર અસાર છે,
કરી છે આજે અમે સંધિ મોત સાથે.,
અને થોડા સુગંધિત સમય માટે, અમર છીએ અમે બંને.
રાજાનું લશ્કર પણ આવીને અમારા પર તૂટી પડશે,
તો દુઃખથી માથું ધૂણાવતાં અમે કહીશું,
'ભાઈઓ, તમે અમને ખલેલ પહોંચાડો છો.
રમવી હોય તમારે આ ઘોંઘાટમય રમત,
તો જાઓ બીજે તમારા આ શસ્ત્ર ખખડાવતા
કારણ થોડીક ક્ષણો માટે અમર છીએ અમે'
જો મિત્રો આવીને વીંટળાશે અમને,
તો નમ્રતાથી, નત મસ્તકે કહીશું અમે,
'આ અહોભાગ્ય જીરવી શકતા નથી અમે.
આ અસીમ આકાશ - જ્યાં રહેતા અમે -
એ આકાશમાં જગાની સંકડાશ છે,
કારણ, વસંતે ખીલતાં ફૂલો અનેક
અને મધમાખીની પાંખો અથડાતી એકબીજાને.
આ નાનું સ્વર્ગ, જ્યાં વસતા માત્ર અમે બે, ખૂબ જ સાંકડું છે.'

The Gardener

-46-

You left me and went on your way.
I thought I should mourn for you
and set your solitary image in my heart
wrought in a golden song.
But ah, my evil fortune, time is short.
Youth wanes year after year; the spring days are
fugitive;
the frail flowers die for nothing,
and the wise man warns me that life is but a dewdrop
on the lotus leaf.
Should I neglect all this
to gaze after one who has turned her back on me?
That would be rude and foolish, for time is short.
Then, come, my rainy nights with pattering feet;
smile, my golden autumn; come, careless April,
scattering your kisses abroad.
You come, and you, and you also!
My loves, you know we are mortals.
Is it wise to break one's heart
for the one who takes her heart away?
For time is short.
It is sweet to sit in a corner to muse
and write in rhymes that you are all my world.
It is heroic to hug one's sorrow
and determine not to be consoled.
But a fresh face peeps across my door
and raises its eyes to my eyes.
I cannot but wipe away my tears
and change the tune of my song.
For time is short.

અનવસર - ક્ષણિકા-1900

-46-

મને છોડીને તું ચાલી ગઈ તારે રસ્તે.
મને થયું કે તારા શોકમાં સ્થાપીશ તારી એકાકી પ્રતિમા,
મારા હૈયામાં, વીંટળીને સોનેરી ગીતમાં.
પણ હાય દુર્ભાગ્ય - સમય ઓછો છે.
યૌવન ક્ષીણ થતું પ્રતિવર્ષે ને વસંતના દિવસો ભાગેડુ છે.
નાજુક ફૂલ અકારણ કરમાતા અને પંડિતો સમજાવતા કે જીવન તો છે
કમળ પત્ર પરનું ઝાકળ બિંદુ.
અવગણી આ બધું, જોઈ મારે રહેવું એના ભણી, જે ગઈ છે મને છોડી?
એ તો અસભ્ય મૂર્ખામી કહેવાય કારણ સમય ઓછો છે.
તો પછી આવ, વર્ષાની રાત, રૂમઝૂમ કરતી આવ.
હસ, મારી શરદની સોનેરી સવાર,
આવ, ફાગણ, બેઘડક આવ અને વિખેર તારાં ચુંબનો.
આવો, તમે પણ અને તમે પણ.
વહાલી તું જાણે છે કે આપણે નશ્વર છીએ.
પોતાનું હૈયું લઈને ચાલી ગયેલા માટે દિલ તોડવું યોગ્ય છે?
કારણ સમય ઓછો છે.
ખૂણામાં બેસી મનન કરવું ને પ્રાસ જોડીને લખવું
કે તું જ છે મારી દુનિયા - એમાં પણ છે એક મીઠાશ.
વળગીને વેદનાને અને અવહેલીને આશ્વાસનને, પામી શકાય વીરગતિને.
પણ દેખા દેતો મારે દ્વારે એક નવો ચહેરો અને મળતી એની ને મારી
નજરો.
લૂછીને આંસુ, મારા ગીતનો તાલ રહ્યો જ બદલવો.
કારણ સમય ઓછો છે.

The Rainy Day

Sullen clouds are gathering fast
over the black fringe of the forest.

O child, do not go out!

The palm trees in a row by the lake
are smiting their heads against the dismal sky;
the crows with their draggled wings
are silent on the tamarind branches,
and the eastern bank of the river
is haunted by a deepening gloom.

Our cow is lowing loud, tied at the fence.

O child, wait here till I bring her into the stall.

Men have crowded into the flooded field to catch the
fishes as they escape from the overflowing ponds;
the rain water is running in rills through the narrow
lanes like a laughing boy

who has run away from his mother to tease her.

Listen, someone is shouting for the boatman at the ford.

O child, the daylight is dim,

and the crossing at the ferry is closed.

the sky seems to ride fast upon the madly-rushing rain;
the water in the river is loud and impatient;
women have hastened home early from the Ganges
with their filled pitchers.

The evening lamps must be made ready.

O child, do not go out!

the road to the market is desolate,
the lane to the river is slippery.
the wind is roaring and struggling
among the bamboo branches
like a wild beast tangled in a net.

અપાઠ - ક્ષણિકા

ઘેરા વાદળ ખડકાતા વનની ધારે,
અરે બાળક, જઈશ ના તું બહારે.
કતારબંધ નાળિયેરી, ઊભી તળાવને કિનારે,

ધુણાવે માથું વાદળછાયા આકાશે,
પાંખ સંકોરી ચૂપચાપ બેઠા કાગડા આમલીની ડાળે
અને છવાઈ ઉદાસીન ગમગીની નદીને પૂર્વ કિનારે.
બંધાઈને વાડે, ગાયો મોટેથી ભાંભરે.

બાળક, અહીં જ રહેજે, જ્યાં સુધી બાંધું નહીં એને ગમાણે.

ઊભરાતા સરોવરમાંથી

ભાગતી માછલીઓને પકડતા લોકો ભીના ખેતરોમાંથી,
વરસાદનું પાણી નીકળતું, વહેતું, ગલીમાંથી.

જાણે માને ચીઢવવા હસતા, હસતા ભાગી જતો છોકરો!

સાંભળો - કોઈ હોડીવાળાને બૂમ પાડી રહ્યું છે.

બાળક, પ્રકાશ છે ઝાંખો અને હોડી હવે નથી ચાલતી.

ઘેરાતા વરસાદથી ઊભરાતું આકાશ,

નદીમાં હિલોળા લેતા પાણીનો ઘૂઘવાટ,

ગંગામાંથી ઘડા ભરી વહેલી પાણી ફરેલી સ્ત્રીઓ

પ્રગટાવી સાંધ્યદીપક, પાથરતી પ્રકાશ.

અરે બાળક, જઈશ ના તું બહારે.

બજારનો રસ્તો છે સૂનો, નદીનો માર્ગ છે લપસણો.

જાળમાં ફસાયેલા પ્રાણીની જેમ વાંસવને પવન ગર્જતો.

Crossing

-53-

I have come to thee to take thy touch before I begin my day.
Let thy eyes rest upon my eyes for awhile.
Let me take to my work the assurance of thy
comradeship, my friend.
Fill my mind with thy music
to last through the desert of noise.
Let thy Love's sunshine kiss the peaks of my thoughts
and linger in my life's valley where the harvest ripens.

આજિ પ્રનમિ તોમારે કલિબા - ૧૯૦૦
બ્રાહ્મ સંગીત-૧, ગીતબિતાન, પૂજા-૪૦૭

-53-

કામ શરૂ કરતા પહેલા આવ્યો છું તારા આશીર્વાદ લેવા,
ક્ષણભર માટે પરોવ તારી આંખો, મારી આંખોમાં.
મિત્ર, કર્મક્ષેત્રે મળે મને હૈયાધારણ તારી મૈત્રીની,
ને કોલાહલની મરૂભૂમિમાં વર્ષા થઈ રહે તારા સંગીતની.
તારા પ્રેમને ચૂમવા દે મારા વિચારોના શિખરને,
અને આરામથી ફરવા દે મરા ધાન્યસભર ખેતરે.